

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

אדר א' - תשע"ד

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה**

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עליית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תנן עלינו

תנצב"ה

אשת חיל מי ימצא

לעילוי נשמת

האשה החשובה הכשרה והנכבדת

מרת **רות איבון** ע"ה

אשת יבלחט"א מכובדנו היקר

מר אלברט אברהם משיח הי"ו

ואמו של ידידינו הרגול והנעלה, איש חי רב פעלים
תלמיד חכם וירא אלקים, מעמודי התווך של ארגוננו

ומגדולי מחזיקי התורה

הרב ר' **אייל משיח** שליט"א

חינכה בניה וצאצאיה באמונה ובמסירות

לאהבת תורה. יראת שמים ומידות טובות.

והיתה לסמל ולמופת באצילותה ובמעשיה.

עמדה לימין בעלה ובניה בעוז ותעצומות

בכל מפעלתיהם למען הכלל והפרט.

קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה

רוח ה' תניחנה בגן עדן

נפשה בטוב תלין וזרעה יירש ארץ

ת.נ.צ.ב.ה.

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי** ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

"צחק בן גבריאל ויפה **ארכוב** ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצחו על ידי

מר אלון ארכוב שיחי'

להצלחתו

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....שער לשון הרע חלק ב'

51.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, ואורחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "אורחות יושר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת הארבע עשרה, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייטן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת "אורחות המוסר"

סדר הלימוד היומי בשיעורים

- יום א' ב' אדר א' - יום ה' ו' אדר א'.....(פרשת תצוה)
 יום א' ט' אדר א' - יום ה' י"ג אדר א'.....(פרשת כי תשא)
 יום א' ט"ז אדר א' - יום ה' כ' אדר א'.....(פרשת ויקהל)
 יום א' כ"ג אדר א' - יום ה' כ"ז אדר א'.....(פרשת פקודי)

שבוע א'

שבוע ב'

שבוע ג'

שבוע ד'

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.
 (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם).
 החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.
 תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה.
 כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

עיונים

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

שער העשרים וחמשה

שער לשון הרע

חלק ב'

פת מספרי לשון הרע נחלקת לששה חלקים:

**האחד - מי שהוא אומר רע על
 בני-אדם, שכן עשו לו
 ולא עשו.³ ולפעמים יאמר דפי על
 אדם כשר ונקי, אז הוא מושקר וגם
 מספר לשון הרע. והנהרנו מן
 התורה^{6(א)} שלא לקבל לשון הרע אולי הוא נשקר. ומי**

א. שלא לקבל לשון
 הרע אולי הוא
 שקר. נמצא במדרש
 (בראשית רבה צ"ח, ג')
 על המקבל לשון הרע:
 "כל מי שהוא מקבל
 לשון הרע אף על פי
 שאתה הולך ומפייסו
 והוא מתפייס עדיין
 הוא בוער מבפנים".
 המדרש אומר
 שהמקבל לשון הרע,
 אפילו סירב להאמין
 למה שמספרים לו,
 ואפילו נוכח לדעת
 שהדברים ששמע
 בשקר יסודם, אפילו
 כך, מפני ששמע את

ביאורים

1. רע. דברים רעים. 2. שכן עשו לו ולא עשו. שמספר עליהם שעשו לו כך וכך רעות והאמת שהם לא עשו לו. 3. ולפעמים. כלומר, ישנו אופן גרוע יותר. 4. דופי. דברי גנות, פגם וחסרון. בשע"ת (ג, ריא) הגירסא: "פעמים תחת יופי יתן דופי", כלומר, לא רק שמספר עליו דבר לא נכון אלא אדרבא יש לאותו אדם (שעליו הוא מדבר) גם מעלה ויתרון, ובמקום לשבח אותו על כך - ידבר עליו דברי גנות, כגון שאומר עליו שהוא קמצן ובאמת הוא בעל צדקה גדול. 5. משקר. מוציא שם רע. 6. שלא לקבל לשון הרע. כלומר, לכתחילה אסור לשמוע כלל לשון הרע, אמנם אם שמע אין לו לקבל ולהחליט בלבו שאכן הדברים ששמע הינם אמיתיים.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

עיונים

שְׁמִסְפֵּר לְשׁוֹן הָרָע⁷ גַּם הוּא מְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרָע, וְדַע. כֹּאשֶׁר

דברי הבלע, משהו נשאר בלבו, איזה שהוא זרע של חשד וביקורת על קרבן

הלשון הרע. השפעה תת-מודעת זו של לשון הרע טבועה עמוק מאד בטבע האדם וקשה מאד לעקרה בכוח הרצון.

מעשה בחייו של דוד המלך ממחיש אמת זו. ציבא, נער מפיבוסת, בא אליו וסיפר שמפיבוסת (בנו של יהונתן) התחבר למורדים. ציבא שיקר ביועין ומפיבוסת אפילו לא ידע את מקום מרכז המרד אלא השתדל מאד לבוא לעזרת דוד. מכיון שמפיבוסת היה פיסח, הדרך קשתה עליו ולכן למרות שרצה להצטרף לדוד - נבצר ממנו להגיע אליו. כשדוד שמע זאת הוא הבין שציבא העליל עלילת שוא על אדוניו החף מפשע. בכל זאת אמר דוד למפיבוסת: "למה תדבר עוד דבריי אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה" (שמואל ב' י"ט, ל'). ואנו נדהמים ושואלים: אם דוד הכיר בצדקתו של מפיבוסת, מדוע לא החזיר לו את נחלתו שנלקחה ממנו על לא עוול בכפו? מדוע חילק דוד את האדמה לשנים ונישל את מפיבוסת ממחצית רכושו? מפרש הרלב"ג: "לפי שקיבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכול לצאת מהאמנתו לגמרי בדברי מפיבוסת ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנה ואמר שהוא וציבא יחלקו השדה". הרושם של דברי ציבא לא נמחק למרות הוכחת צדקתו של מפיבוסת, ולכן פסק דוד היה על פי הרושם הזה.

זה כוחו של לשון הרע: אפילו נגד ידיעה הגיונית - הארס שהוחדר מפעפע, כדברי המדרש: אף על פי שאתה הולך ומפייסו... עדיין הוא בוער מבפנים.

ביאורים

7. גם הוא מקבל לשון הרע. בכת"י הגירסא: "גם הוא ימחר לקבל לשון הרע". כלומר, מאחר והוא עצמו מדבר על אחרים דברי גנאי ולשון הרע, מראה בכך שאין כבודם של הבריות חשוב בעיניו, "ואוהב למצוא פגם ואשם על חברו וקולן על כבודו, והיה כשמעו כי יגיד עליו רעו לשון הרע, ודון לבו השיאו להאמין כי הדברים כנים" (לשון שע"ת), כלומר, ממילא ימחר לקבל ולהאמין לדברי לשון הרע ששומע מהזולת.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

יִוְדָה הַשּׁוֹמֵעַ עַל לְשׁוֹן הָרָע אִזּוּ הוּא⁸ כְּמוֹ מְסַפֵּר, כִּי כָל הַשּׁוֹמְעִים שֶׁהוּא מוֹדָה, יֹאמְרוּ: בֵּינָן שֶׁהוּא מוֹדָה, אִם-בֵּן אֲמֵת הוּא הַדָּבָר. וְאַפְלוּ¹⁰ אִם לֹא יוֹדָה, אֲלֵא שׁוֹמֵעַ וּמֵרָאָה עֲצָמוֹ כְּמִקְשִׁיב אֶל הַדְּבָרִים¹¹ וּמֵאֲמִין בַּדְּבָרִים כְּפָנֵי בְנֵי-אָדָם, בְּזֶה יֵאֱמִינוּ גַּם אֲחֵרִים, וְהוּא מְסִיעַ לְמִסְפֵּר לְשׁוֹן הָרָע, כִּי אִם הָיָה גּוֹעֵר בְּמִסְפֵּר לְשׁוֹן הָרָע, הָיָה מוֹנֵעַ עֲצָמוֹ מִלְּסַפֵּר לוֹ יוֹתֵר, אֲבָל עֲתָה, שֶׁהוּא מְקַשֵּׁב¹² וּמֵרָאָה לוֹ פָּנִים, אִזּוּ גּוֹרֵם לוֹ לְדַבֵּר יוֹתֵר. וְהוֹחִירָנוּ בְּמִצְוֹת לֹא תִשָּׁעֶה:¹³ "לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שׁוֹא" (שמות כג, א),¹⁴ שֶׁלֹּא נֵאֱמִין סְפוּר לְשׁוֹן הָרָע בְּלִבֵּנוּ, לְהַחֲזִיק בְּמַחֲשַׁבּוֹתֵינוּ שֶׁהַדְּבָרִים אֲמֵת, וּלְהַכְזוֹת בְּעֵינֵינוּ אֶת מִי שֶׁנֶּאֱמָרוּ עָלָיו.

הַשְׁנִי - בְּשֵׁאוֹמֵר לְשׁוֹן הָרָע שֶׁהוּא אֲמֵת. אִם יִזְכֹּר לוֹ¹⁵ בֵּינָנוּ וּבֵינָנוּ מַעֲשֵׂה אֲבוֹתֵינוּ הָרָעִים, עוֹבֵר עַל מַה

ביאורים

8. יודה, יסכים בפיו. 9. כמו המספר. כלומר, מדת ענשו שוה לעונש המספר לשון הרע. 10. לא יודה. ממש בפיו שהוא מקבל ומאמין. 11. ומאמין בדברים כפני בני אדם. מראה לאחרים כאילו הוא מאמין לדברים אלו. 12. ומראה לו פנים. שנוח לו מה שהוא שומע. 13. לא תשא שמע שוא. לא תקבל שמועה של שוא ושקר. 14. שלא נאמין וכו'. "הוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, אולי הנה הוא שוא ודבר כזב" (שע"ת ג, ריא). 15. בינו ובינו. אפילו רק בין שניהם לבד ואין אחר שומע.

ארחות שער לשון הרע צדיקים עיונים

נִשְׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא תוֹנֵנוּ אִישׁ אֶת עַמּוּתוֹ" (ויקרא כה, יז) ^(ז) בְּאִזְנֵי הַדְּבָרִים הַנִּשְׁכָּתוּב מְדַבֵּר (כ"מ נח, ב).

הַשְׁלִישִׁי - אִם יִכְלִים אוֹתוֹ בְּפָנָיו אַחֲרֵים עַל מַעֲשֵׂה אָבוֹתָיו, עַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְכַרְכָּה (אבות פ"ג מ"א): "כָּל ^(ז) הַמִּלְכִּין פָּנָיו חִבְרוּ בְּרָבִים ¹⁸ אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא". ¹⁹

וכ'. וסיים החינוך: "והעובר על זה והכאיב את ישראל באותן שפירשו ז"ל כנ"ל וכיוצא בהם עובר על לאו, ואין לוקין לפי שאין בו מעשה, וכמה מלקות בלי רצועה של עגל יש ביד האדון המצוה על זה יתברך ויתעלה". עכ"ל.

ג. המלכין פני חברו. שפניו מלבינות מחמת הבושה. וכמו שאמרו (ב"מ נח:)

ביאורים

16. לא תונו איש את עמיתו. לא יצער את חברו בדיבורים. 17. באונאת דברים הכתוב מדבר. שאסור לאדם לומר לחבירו דברים שיש בהם להכעיסו או לצערו [אונאה' הוא לשון צער ומצוק (שע"ת ג כד)]. 18. כל המלכין פני חברו ברבים. המבייש את חברו ברבים, שפניו מלבינות מחמת הבושה. וכתב המאירי: שאף שבני אדם חושבים שהיא עבירה קלה, זה מורה על פחיתות העושה כן. 19. אין לו חלק לעולם הבא. ואף אם מת מתוך יסורים, אין היסורים והמיתה מכפרים לו. אמנם כל זה אם לא חזר בתשובה, אבל

עיונים ארחות שער לשון הרע צדיקים עיונים

דאזיל סומקא ואתי חיורא [-האדמימות הולכת ובא החיורון]. (רש"י ורע"ב).

ואף שאנו רואים שכשאדם מתבייש נעשים פניו אדומות, כתבו התוספות (שם ד"ה דאזיל) שדרך המתביישים שבתחילה נעשים פניהם אדומות, שהדם מתאסף לברוח מחמת בושתו, ולאחר מכן בורח הדם והפנים מלבינות, וזה סימן האמיתי לבושה. וביאר הרע"ב, שתכונות הנפש של המתבייש הן שנים, שבתחילה הוא נסער ורוחו יוצאת לחוץ, ואז פניו מאדומות, וכשאינו

מוצא דרך להסיר את הבושה מעליו, אז רוחו נכנסת לקרבו מדאגה ופניו מלבינות.

ביאורים

אם חזר בתשובה קודם מותו, אין לך דבר שעומד בפני התשובה (רמב"ם). 20. כת מספרי לשון הרע. קבוצת החוטאים באיסור סיפור לשון הרע. 21. אין מקבלים פני השכינה. אינם זוכים לקבל פני שכינה ונדחים מן המחיצה העליונה (יד הקטנה). 22. עיונות ראשונים. שעשה קודם ששב בתשובה. 23. מעיונותיו. תשובה מאהבה. 24. נעשים בזכויות. נחשבים לו

ארחות שער לשון הרע צדיקים עיונים

הַרְבֵּיעִי - אִם הוּא מוֹדִיעַ תּוֹעֵבוֹת אָבוֹתָיו בְּפָנָיו בְּנִי-אָדָם שֶׁלֹא בְּפָנָיו, לְבִישׁוֹ בְּעֵינֵי בְנֵי-אָדָם, עַל זֶה אָמְרוּ: "כֹּת מִסְפְּרֵי לְשׁוֹן הָרָע ²¹ אֵין מְקַבְּלִים פָּנָיו הַשְּׂכִינָה" (סוטה מב, א).

הַחֲמִישִׁי - אִם הוּא בֹעַל-תְּשׁוּבָה וּמְסַפֵּר עָלָיו ²² עוֹנוֹת רֵאשׁוֹנִים, בְּזֶה יֵשׁ לוֹ עֵנֶשׂ גָּדוֹל (ב"מ נח, ב), כִּי הַשֵּׁב ²³ מְעוֹנוֹתָיו - עוֹנוֹת שֶׁלֹ"נָעֲשִׂים בְּזָכוֹת (ירושלמי פאה פ"א ה"א), וְזֶה מְבִישׁוֹ בְּעֵבְרוֹת

מוצא דרך להסיר את הבושה מעליו, אז רוחו נכנסת לקרבו מדאגה ופניו מלבינות.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

²⁵שֶׁהָן זְכוּיוֹת. וְעוֹד, הוּא נוֹתֵן מִכְשׁוֹל לִפְנֵיו, כִּי מִחֲשָׁב בְּלִבּוֹ: כְּמוֹ שֶׁמִּבְּשִׁנִּי, גַּם אֲנִי אֲבִישְׁנוּ, וְיִכְנַס עִמּוֹ בְּמַחֲלָקָת, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ יִתְקַלְקַל בְּתִשּׁוּבָתוֹ, וְיִחְזֹר לַעֲנִין הָרָאשׁוֹן. וְעוֹד, אַחֲרִים הַשּׁוֹמְעִים ²⁷הַבִּשְׁתָּ שֶׁל זֶה יִמְנְעוּ וְלֹא יַעֲשׂוּ תִשּׁוּבָה, נִמְצָא ²⁸שִׁזָּה ²⁹נוֹעַל הַלְתִּי הַתִּשּׁוּבָה. וְדַע, שֶׁאִם יִרְאֶה אִישׁ שֶׁחֲבֵרוֹ עָבַר עָלָיו ³⁰דָּבָר תּוֹרָה בִּפְתָר, וְהוּא ³¹גָּלָה לְרֵבִים, יֵשׁ לוֹ חֲטָא בְּזָה, כִּי אוֹלִי הַחוּטָא ³³שָׁב מִדְּרָכּוֹ הָרָעָה, וְלֹא הָיָה לוֹ לְגִלּוֹת אֵלָּא ³⁴לְחֹכֶם צְנוּעַ, שֶׁלֹּא יִבְיָשְׁנוּ, כִּדִּי ³⁵שִׁיחְזֹר בְּתִשּׁוּבָתוֹ. וְכִּי ³⁶הִרְחֵק יִרְחִיק מִחֲבֵרָתוֹ עַד ³⁷שִׁיּוּדֵעַ כִּי שָׁב מִדְּרָכּוֹ הָרָעָה. וְאִם הַחוּטָא

ביאורים

עתה זכויות. ²⁵ שהן זכויות. שכבר נהפכו לזכויות. ²⁶ יתקלקל בתשובתו. ירד מדרגתו. ²⁷ הבושת של זה. שמוכירים לבעל תשובה את חטאיו הראשונים. ²⁸ שזה. המספר. ²⁹ נועל. משאר החוטאים. ³⁰ דבר תורה. שנתפשט ידיעת איסורן בישראל, והוא הדין בעבירה שאינה מפורסמת והתרה אותו מקודם (ח"ח כלל ד, סעיף ד, בבמ"ח אות יד). ³¹ גלה לרבים. אפילו שלא בפניו (שם ב'מקור חיים'). ³² חטא בזה. עבר על איסור לשון הרע. ³³ שב מדרכו הרעה. וכשהוא מספר עליו הוא מגנה אדם צדיק. ³⁴ לחכם צנוע. חכם היודע את ההלכות, וצנוע השומר סוד, אשר לא יצאו הדברים מפיו ויגיעו להמון העם ויביישנו. ³⁵ שיחזור בתשובתו. בכת"י הגירסא: "כדי שיחזיר [אולי צ"ל שיחזיק] בתשובתו". כלומר, החכם שיש לו השפעה על החוטא ידבר על לבו עד שיחזירו בתשובה, ואף אם כבר שב החוטא מדרכו הרעה יחזקנו בתשובתו שלא יפול שוב. ³⁶ הרחק ירחיק, ואפילו מספק. ³⁷ שיוודע. אליו בבירור.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

תִּלְמִיד-חֹכֶם אִישׁ יִרְאֵה-חֲטָא, רְאוּי לְחַשֵּׁב עָלָיו ³⁸בְּכִרְוֹר שֶׁעָשָׂה תִשּׁוּבָה, וְאִם תִּקְפוּ יִצְרוּ פַּעַם אַחַת - ³⁹נִתְחַרַּט אַחֲרֵי-כֵן. הַמְּסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע נֶעְנֵשׁ מִן הַנֶּזֶק שֶׁחִזֵּק לְחֲבֵרוֹ, וְעוֹד יֵשׁ עֲנֵשׁ שֶׁשִּׁמַּח בְּקָלוֹן חֲבֵרוֹ, וּכְתִיב: ⁴⁰"וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח), וְכְמוֹ שֶׁאַהֲבַת בְּכָבוֹד עֲצֻמוֹ ⁴¹כֵּן יֵאָהֵב בְּכָבוֹד חֲבֵרוֹ, וּכְתִיב: ⁴²"שִׂמַּח לְאִיד לֹא יִנָּקָה" (משלי יז, ח). וְיֵשׁ צַד שִׁיחִיָּה עֲזוֹן גָּדוֹל עַל הַמְּסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא אֲמַת, יוֹתֵר מִן הַמְּסַפֵּר עַל דֶּרֶךְ שֶׁהוּא שֶׁקֶר, כִּי כְּשֶׁאֲדָם מְסַפֵּר דְּבָרִים בְּנִים עַל חֲבֵרוֹ, ⁴³יֵאֱמִינֵנוּ לוֹ

ביאורים

³⁸ בברור שעשה תשובה. גמורה, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות יט.) "אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה, אל תהרהר אחריו ביום - ודאי עשה תשובה", ולכן אסור לו לגלות אפילו לחכם צנוע, כיון שהוא בחזקת שודאי עשה תשובה, והינו צדיק גמור כבתחילה. ³⁹ נתחרט אחרי כן. ויפשו מרה לו אחרי כן" (שע"ת ג, רטו). ולפיכך לא יוסיף לחטוא עוד ולשנות באולתו. ⁴⁰ ואהבת לרעך כמוך. כלומר, הוא עובר על מצות עשה זו, וכפי שדרשו חז"ל (שבת לא.): "דעלך סני, לחברך לא תעביד [-מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך!]" - זו היא כל התורה כולה". וביאר המהרש"א שדברים אלה מבוססים על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח), מאחר ופסוק זה בא מיד לאחר "לא תקום ולא תטור", כלומר, עיקר "ואהבת לרעך כמוך" הוא מה שאסור לעשות לחברך. ⁴¹ כן יאהב בכבוד חברו. וכמו ששינונו (אבות ב' ז'): "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך". כלומר, הזהר בכבוד חברך שלא לזלזל בו כשם שהנך זהיר בכבוד עצמך. ⁴² שמח לאיד לא ינקה. השמח בצרת חברו ובתקלתו, לא ימלט מעונש [מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו. (מצו"ד)]. ⁴³ יאמינו לו. שהרי ניכרים דברי אמת.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

⁴⁴וַיְהִיָּה לְבִשְׁתַּיִּם בְּעֵינֵיהֶם ⁴⁵אֶחָד שְׁנֵת־חֶרֶט ⁴⁶וַיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה
עַל חַטָּאתוֹ, אָבֵל לְשׁוֹן הָרַע עַל דֶּרֶךְ שִׁקָּר וַיְבִינֵנו כָּל הָעוֹלָם
שֶׁהוּא שִׁקָּר וְלֹא יֶאֱמִינוּ. אָבֵל לְעוֹלָם רַב עֲנִינֵי הַשִּׁקָּר יֵשׁ
בּוֹ עֲנֵשׁ ⁴⁷יֹתֵר מִן הָאֱמֶת.

חֲשִׁשִׁי - הַמְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע עַל ⁴⁸הַגָּבָאִים, שֶׁהֵם
⁴⁹בְּשָׂרִים וְגוֹבִים בְּאִמּוּנָה ⁵⁰וּמַחֲלָקִים לִירָאִי-
שָׁמַיִם. הַמְסַפֵּרִים לְשׁוֹן הָרַע עֲלֵיהֶם, שֶׁהֵם גּוֹנְכִים הַצִּדְקָה
וְנוֹשְׂאִים פָּנִים וְנוֹתְנִים ⁵¹לְמִי שֶׁהֵם רוֹצִים וְלַקְרוֹבֵיהֶן, זֶהוּ
לְשׁוֹן הָרַע אֵין עֶרֶךְ לְעֲנֹשׁוֹ, כִּי גֹרֵם ⁵²שְׂאוֹתָם גָּבָאִים
יִסְתַּלְקוּ וַיִּתְּמְנוּ אַחֲרֵיהֶם רָעִים בְּמִקּוֹמָן, וְנִמְצָא שְׁמוֹנֶע טוֹב
מִן הַנּוֹתְנִים צִדְקָה, ⁵³וְגוֹזֵל הָעֲנִיִּים הַטּוֹבִים, כִּי אוֹתָן
אַחֲרֵיהֶם הָרָעִים לֹא יַחְמְלוּ עַל הַטּוֹבִים, וְנִמְצָא שְׁזָה ⁵⁴בְּטֵל

ביאורים

44. ויהיה. חברו. 45. אחר. אף לאחר. 46. ועשה תשובה על חטאתו. ונסלח
לו, ובעיני השומעים עדיין יהיה לבו. 47. יותר מן האמת. כי מלבד לשון
הרע שדיבר עליו, גם הוציא עליו שם רע בחינם. 48. הגבאים. גבאי צדקה
הפועלים ללא לאות כדי לגבות ולחלק צדקה לעניים. 49. כשרים. ישרים
וגאונים. 50. ומחלקים ליראי שמים. בכת"י הגירסא: "וגם מחלקים באמונה
לתת ליראי שמים". 51. למי שהם רוצים. כלומר, לא למי שזקוק באמת.
52. שאותם גבאים. הכשרים. 53. וגוזל העניים הטובים. מונע מהעניים
האמיתיים לקבל עזרה. 54. ביטל עבודת הקב"ה. לפרנס העניים על ידי

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

עֲבוֹדַת הַקִּדּוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, וּבִישׁ עֲבָדֵי הַקִּדּוּשׁ-בְּרוּךְ-
הוּא וּבְנֵיהֶם וּקְרוֹבֵיהֶם, כִּי תַחַת אֲשֶׁר הָיָה לוֹ לְכַבֵּדָם - לֹא
דִּי שְׁלֹא כַבֵּדָם אֲלֵא גַם הָרַע לָהֶם. וּמוֹנֵעַ שְׂאֵר יְרָאִי-שָׁמַיִם
שֶׁלֹּא לַהֲיוֹת גָּבָאִים, כִּי יַחֲשֹׁבוּ: לָמָּה נַעֲשֶׂה דָּבָר שְׂאֵחֶר-
כֵּךְ יַחֲשְׁדוּ אוֹתָנוּ כְּאֲשֶׁר נַחֲשְׁדוּ פְלוֹנִי וּפְלוֹנִי יְרָאִי-שָׁמַיִם.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכֻרָנָם לְבִרְכָּה (ערכין טו, ב): לְשׁוֹן הָרַע
⁵⁵הוֹרֶגֶת שְׁלֹשָׁה בְּנֵי-אָדָם: הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבֵּל,
וְאוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. וְהַמְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע עַל חֶבְרוֹ, ⁵⁶נֶעֱנֵשׁ

ביאורים

אותם גבאים נאמנים. 55. הורגת שלשה וכו'. לפי שמחמת לשון הרע
שקיבל השומע, יתקוטט עם אותו אדם שאמרו עליו לשון הרע, ויהרגו
זה את זה, ואז הורגים גואלי הדם את הרכיל שסיפר, כיון שההרג בא על
ידו. 56. נענש יותר ממי שאומרו. כי מלבד שעבר איסור בעצם שמיעתו
לשון הרע, עוד הכשיל בכך גם את האומרו, כי לולי שהיה מאזין לו, לא
היה לו למי לספר, ועל ידי המקבל נכשל המספר באיסור לשון הרע. (ועוד
שמלבד האיסור בשמיעת לשון הרע, עבר עוד איסור בכך שהאמין וקיבל
לשון הרע). ויש מבארים, כי המספר עצמו ניתן להצדיקו ולומר שקיימת
סיבה הגורמת לו לדבר סרה, יתכן שהוא נפגע מהאדם שעליו הוא מדבר
ולכן נותן בטוי לשנאה שהיא לפחות בחלקה מבוססת. לעומת זאת, האדם
שמקשיב ללשון הרע, אין לו כל סיבה ליהנות מהדברים, הוא אינו קשור
באופן ישיר לאדם שמדברים עליו, לכן, הנאתו היא מהרע עצמו, הנאה
מהשפלת אדם אחר וגרימת נזק, במובן זה המקבל הוא הגורע שבשלושת
האנשים.

ארחות שער לשון הרע צדיקים

עיונים

יֹתֵר מִמִּי שְׂאוֹמְרוֹ. מִסְפְּרֵי לְשׁוֹן
הָרַע ⁵⁷אֲסוּר לְדוֹר בְּשִׁכְנוּתָם, כָּל-
שֹׁכֵן לֵישֵׁב אֶצְלָם לְשִׁמְעַת דְּבָרֵיהֶם.

עוד יש רעה בלשון הרע, כי
המספר ללשון הרע על חברו
אז הוא מתנאח, וזוהי רעה עצמו
צדיק בעיניו, כי יחשב: פלוני עשה
כך וכך, ואני לא עשיתי! נמצא
שהוא מתנאח ⁵⁹ומחזיק טובה
לעצמו. ואלו יעשה מצוה והחזיק

ד. ויראה עצמו צדיק בעיניו. המדבר לשון הרע על חברו, גורם נזק רוחני גם לאלו השומעים את הדברים. זאת, מפני שבשמעם איך עשה פלוני רעה זו או אחרת, יקל גם בעיניהם לעשות הרע, בראותם שיש עוד אנשים שעושים רעות. ואף אם לא ילמדו ממש לעשות רע, בכל זאת, בעקבות שמיעת החסרון שנמצא בזולת, עלולים הם להגרר לרפיון ותגרם להם חולשה בקיום המצוות.

כמו כן עלולים השומעים להכשל בשביעות רצון עצמית, כשיחשבו עצמם לצדיקים נשגבים, משום שאינם לוקים בחסרון שיש לאותו אדם, ושוב לא יחפשו דרכים לשפר את מעשיהם. עדיף היה שישמעו הבריות מעלותיהם של בני האדם במעשים ובמידות, שמהם יוכלו ללמוד לעשות טוב, וגם יכנע לבם, בראותם מיעוט מעשיהם הטובים בהשוואה למעשיהם של האחרים ('יסודי הדעת' מאמר 'סור מרע ועשה טוב' עמ' קפ).

ביאורים

⁵⁷ אסור לדור בשכונתם. כי גם הוא יענש עמהם, שהרי "אוי לרשע ואוי לשכנו" (נגעים פי"ב מ"ו), ונגעים באים על לשון הרע. ⁵⁸ ואני לא עשיתי. וזהו נקרא "מתכבד בקלון חברו", כפי שביאר הרמב"ם (הל' תשובה ד, ד): "ש"עך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חברו או חכמתו כדי שיראה מכללן שהוא מכובד וחבירו בזוי". ⁵⁹ ומחזיק טובה לעצמו. להתגאות בלבו

עיונים

ארחות שער לשון הרע צדיקים

טוֹבָה לְעַצְמוֹ ⁶⁰הִיָּה רַע מְאֹד, כָּל-
שֹׁכֵן וְכָל-שֹׁכֵן שְׁעוֹשֶׂה עֲבֵרָה גְדוֹלָה
בְּלִשׁוֹן הָרַע וּמְחַזֵּיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ.
וְאִם אָדָם מְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע עַל
הִיתוּמִים וְעַל הָאֱלֻמְנוֹת, ⁶¹אִז
עֲנִשׁוֹ עוֹד יוֹתֵר, כִּי בָּלָאוּ הָכִי הֵם
⁶²מִצְטַעְרִים, וְהוּא מַצְעֵר אוֹתָם
יֹתֵר.

מי ש'אומר לחברו: ⁶⁴היכן יש
כמו שנאמר "ויתום הכסף". לכן כל המצער אותם או גוזלם - דינו כמו שציער וגזל מהקב"ה בכבודו ובעצמו. ונחשב ככופר בעיקר, כיון שבמעשהו

ביאורים

ולחשוב כמה גדול אני ונשוא חן לפני הקב"ה שהרי אינני עושה כמוהו. ⁶⁰ הייה רע מאד. כמו ששינו (אבות ב, ח): "אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת". ועוד שמדת הגאווה מאוסה מאד, וכל שכן כשהאדם לוקח את מצוות ה' ועושה אותם כגורם לגאווה ('עלי אורח'). ⁶¹ אז ענשו עוד יותר. ועובר על לאו "כל אלמנה ויתום לא תענון" (שמות כב כא), שהזהירה התורה בזה שלא להקניטן או להכאיב ליבן בשום מין צער, וענשו מפורש בתורה (שם כג) "וחרה אפי והרגתי אתכם" וגו'. ⁶² מצטערים. חיים בצער מחמת היותם יתומים ואלמנות. ⁶³ מי שאומר לחברו. בצורה של גנאי וזלזול. ⁶⁴ היכן יש אש. היכן ניתן עדיין למצוא אש.

ארחות שער לשון הרע צדיקים עיונים ארחות שער לשון הרע צדיקים עיונים

אִישׁ? ⁶⁵אֵלָא בְּבֵית פְּלוֹנִי ⁶⁶דְּשִׁכִּית
בִּיה בְּשַׁר וְדָגִים - ⁶⁷אֶפְלוּ זֶה הוּא
⁶⁸לְשׁוֹן הָרַע (ערכין טז, ב). ⁶⁹בּוֹא
וּרְאֵה אִיךְ צָרִיךְ אָדָם לְזַהֵר בְּלִשׁוֹן
הָרַע! וְעוֹד יֵשׁ ⁷⁰אֶבֶק לְשׁוֹן הָרַע,

מעיד על עצמו שחושב
כאילו ח"ו אין ליתום
ולאלמנה אב ודואג
הדורש עלבונם ומגן
עליהם. (ילקוט מעם
לועז, משפטים).

כְּגוֹן שְׂאֵמֶר: תִּשְׁתַּקּוּ מִפְּלוֹנִי, אִינִי רוֹצֵה לְהוֹדִיעַ ⁷¹מָה
שְׂאֵנִי יוֹדֵעַ בּוֹ; וְכֵן כָּל פִּיּוּצָא בְּזֶה. וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ
וְכָרוֹנִם לְבִרְכָּה (ערכין טז, א): אֵל יִסְפֹּר אָדָם ⁷²בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל

ביאורים

65. אלא. רק. 66. דשכית ביה בשר ודגים. כלומר, שמדגיש שבביתו של פלוני מצויה תמיד אש מפני שהם צולים שם תמיד בשר ודגים. 67. אפילו זה הוא לשון הרע. משום שמוכן מדבריו שפלוני רדוף ביותר אחר תאוות אכילתו, דבר שמגונה בעיני הבריות. 68. לשון הרע. בשע"ת (ג, רכז) כתב שזה הוא אבק לשון הרע. 69. בא וראה איך צריך אדם לזהר בלשון הרע. כי הרי יתכן לפרש דבריו גם לצד החיוב - שפלוני מכניס אורחים ותמיד נמצאים בביתו אורחים רבים שעליו להאכילם והוא מארחם בכבוד - וגם לצד השלילה שהוא בעל תאוה, מכל מקום דבריו הם לשון הרע מאחר ומתוך הצורה שבה הוא מביע את הדברים, בקולו ובתנועותיו, נכרת כוונתו לגנאי שפלוני מרבה באכילה יותר מדאי. 70. אבק לשון הרע. "ענין אבק לשון הרע - כאשר יסבב האדם בדבריו שיספרו בני אדם לשון הרע" (שע"ת ג, רכו). כל דבר שאינו עיקר האיסור, אלא איסור בדרגה קלה יותר, קרוי בלשון חכמים "אבק", כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת, שאינו עיקר הדבר וממשו (רש"י, וכך מצינו שחז"ל קראו לריבית האסורה מדרבנן "אבק ריבית". ב"מ סא:). 71. מה שאני יודע בו. וגורם שיחקרו השומעים עד שידעו מה היו מעשי פלוני, ותתגלה גנותו. 72. בטובתו. בשבחו של חברו בפני שונאיו.

ו. שמתוך טובתו בא לידי רעתו. חטא לשון הרע הוא כה חמור, שלא זו בלבד שאסור לדבר בגנותו של הזולת, אלא חכמינו הזהירו גם שלא לדבר

בשבחו של הזולת, כי "מתוך שבחו אתה בא לידי גנותו".

כן הזהירו חכמינו על "אבק לשון הרע", שלא יאמר אדם: "נורא בי פלניא" - כלומר, בביתו של אדם פלוני אפשר למצוא תמיד אש בוערת, לפי שזה עלול להתפרש כאילו אותו אדם להוט יתר על המידה אחרי האכילה ותדיר מבשלים ואופים בביתו.

וכיון שדיבורים כגון אלו נחשבים גם הם לאבק לשון הרע, אמרו חז"ל שקשה מאד לזהר בכך: "שלש עברות אין אדם ניצול מהם בכל יום... אבק לשון הרע" (ב"ב קסד:).

בוזה היה המגיד מקלם זצ"ל מפרש את הפסוקים בתהילים: "אמרתי אשמרה דרכי מחטאם בלשוני... נאלמתי דומיה החשיתי מטוב, וכאבי נעכר. חם ליבי בקרבי בהגיגי תבער אש, דברתי בלשוני" (תהילים לט - ב, ג, ד). דוד המלך תוהה ותמה על שום מה נענש ביסורים בעוד שהוא היה נוהר מלשון הרע, ולכן הוא אומר: "נאלמתי דומיה" - הן כה שמרתי את לשוני, עד כי נאלמתי בדומייתו לבלי להוציא מפי דבר רע על איש; יתרה מזו: "החשיתי מטוב" - נמנעתי אפילו מלומר דבר טוב על איש, שלא לבוא לידי דיבור רע, ואף על פי כן "וכאבי נעכר" - על שום מה הנני כואב ומנוגע ביסורים? ברם "חם לבי בקרבי" - לבי מתלהט ונצרב בהעלותי על זכרוני, כי "בהגיגי תבער אש" - שאמרתי דברים שאינם אלא אבק לשון הרע בלבד, כגון: בביתו של פלוני תבער תדיר אש (שזה מסמל את המושג אבק-לשון-הרע), "דברתי בלשוני" - גם זה נחשב לדיבור לשון הרע ולכן אני מנוגע ביסורים...

ביאורים

73. בא לידי רעתו. גורם שידברו עליו רעה.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

⁷⁴"מִבְּרַךְ רָעָהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל⁷⁵ בְּבִקְרַת הַשָּׂפִים, ⁷⁶קָלָלָהּ תַּחֲשֹׁב לֹ" (משלי כז, יד). אָבָל בְּפָנֵי אוֹהֲבָיו - ⁷⁷מֵתָר, דִּתְנֶן (אבות פ"ב מ"ח): תַּמְשָׁה תִּלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַבְדִּי, ⁷⁸וְהוּא הָיָה מוֹנֶה שְׂבָחָן וכו'. ⁷⁹וְכֵן הַמַּסְפֵּר לְשׁוֹן הָרַע דֶּרֶךְ שְׁחֹק וְקִלּוֹת-רָאשׁ, כְּלוּמָר, ⁸⁰שְׂאִינוּ מְדַבֵּר בִּשְׁנֵאָה, הוּא שְׂאוֹמֵר הַפֶּסוּק: ⁸¹"כְּמִתְלַחֵלֶה הַיָּרֵחַ זָקִים חָצִים וּמָוֶת, בֵּן אִישׁ רָמָה אֶת רַעְהוּ וְאָמַר הֲלֹא מִשְׁחָק אֲנִי" (משלי כז, יח-יט). וְכֵן הַמַּסְפֵּר לְשׁוֹן הָרַע ⁸²דֶּרֶךְ רְמִיזוֹת, וְהוּא שְׂמַסְפֵּר לְתַמּוֹ כְּאֵלּוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ שְׂדָבָר זֶה לְשׁוֹן הָרַע, אֶלֶּא כְּשִׁמְכִיחִים בּוֹ אֹמְרִים: ⁸³אֵינִי יוֹדֵעַ שְׂאֵלּוּ מַעֲשָׂיו שֶׁל

ביאורים

74. מִבְּרַךְ רָעָהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל. המושב את חברו ברבים בקול גדול שכולם ישמעו, ומסתבר שביניהם נמצאים גם אנשים השונאים אותו. 75. בְּבִקְרַת הַשָּׂפִים. מדי זכור ובהתמדה. 76. קָלָלָהּ תַּחֲשֹׁב לוֹ. שמתוך ששונאו ישמע שבחיו הוא יזכיר את חסרונותיו. 77. מֵתָר. אך לא ירבה מדי בשבח, כי אז יכול הדבר לגרום למספר לסיים: "חוץ ממדה רעה שבו". או אחרים השומעים שזה משבח, אומרים: "הלא מדת כך וכך בידו!" (רש"י). כלומר, רבוי השבחים עלול לגרום שהשומעים ינסו להמעיט בשבח על-ידי הזכרת חסרונותיו של האיש. 78. וְהוּא הָיָה מוֹנֶה שְׂבָחָן. ז"ל הרמב"ם (פיהמ"ש אבות א, יז): "מחלקי הדיבור האהוב לשבח החשובים במעלתם, כדי שיטבו מנהגיהם בעיני בני אדם". 79. וְכֵן הַמַּסְפֵּר לְשׁוֹן הָרַע דֶּרֶךְ שְׁחֹק. זהו עוד אופן של אבק לשון הרע. 80. שְׂאִינוּ מְדַבֵּר בִּשְׁנֵאָה. שאינו מתכוון לבזותו ולהשפילו. 81. כְּמִתְלַחֵלֶה וּגִי. כמו המשתעשע ומשתטה, והוא משליך זיקי אש וחיצים מסוכנים. 82. דֶּרֶךְ רְמִיזוֹת. בכת"י: דרך רמאות. 83. אֵינִי יוֹדֵעַ שְׂאֵלּוּ מַעֲשָׂיו שֶׁל פְּלוֹנִי. כגון שסיפר ששמע על אדם שעשה דבר רע, ואינו

עיונים

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

ו. כֹּל הַנֶּאֱמָר בְּפִי שְׁלֹשָׁה. בביאורים פירשנו גמרא זו עפ"י רש"י. אמנם הרמב"ם

הַמַּסְפֵּר דְּבָרִים ⁸⁴שְׂגוֹרְמִים הֵזֵק לְחֻבְרוֹ, ⁸⁵הֵן בְּגוֹפּוֹ ⁸⁶וְהֵן בְּמִמוֹנוֹ, אֶפְלֹ ⁸⁷לְהַצֵּר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ, ⁸⁸וְהָאוֹמֵר דְּבָר לְחֻבְרוֹ, אֶסוֹר לְגִלּוֹתוֹ ⁸⁹כְּלֹא רִשְׁוֹתוֹ (יומא ד, ב). ⁹⁰כָּל הַנֶּאֱמָר בְּפִי שְׁלֹשָׁה,

ביאורים

מוזכר את שמו, אלא עושה עצמו כאילו אינו יודע מי המדובר, אמנם השומעים יודעים מי הוא. וכשמוכיחים אותו שדבריו הם לשון הרע על פלוני, עונה לתומו שלא ידע שאלו מעשיו של פלוני. 84. שְׂגוֹרְמִים. "אם נשמעו איש מפי איש" (כת"י). כלומר, אם הדבר שמתפרסם גורם לאדם פלוני נזק כל שהוא, הרי זה בכלל לשון הרע ('עלי אורח'). 85. הֵן בְּגוֹפּוֹ. כגון: לספר על מקום המצאו של אדם המסתתר מפני רודפיו, שמא ימצאוהו הרודפים אחריו (ירושלמי פאה א, א). 86. וְהֵן בְּמִמוֹנוֹ. כגון: לומר על פועל שאינו חזק כפי שהוא נראה, שמא לא ישרוהו למלאכה. או לומר על אדם שאינו עשיר כפי שחושבים, שמא לא ימכרו לו בהקפה (ח"ח ח"א כלל ה ס"ה). וכן לומר על סוחר שסחורתיו אינן טובות, שמא לא יקנו אותן (ח"ח שם ס"ז, ע"פ היראים השלם סי' קצא). 87. לְהַצֵּר לוֹ. דברים שיגרמו לו צער או דאגה אף בלא נזק. 88. וְהָאוֹמֵר דְּבָר לְחֻבְרוֹ. אף סתם ידיעה, שאומר לו באופן שנראה כי רצונו שתשמר בסוד (ח"ח ח"א כלל ב במ"ח אות כז). 89. כְּלֹא רִשְׁוֹתוֹ. אף שלא בקשו במפורש לשמור את דבריו בסוד, כל עוד לא קיבל מחבירו רשות מפורשת לכך (ח"ח שם). 90. כֹּל הַנֶּאֱמָר בְּפִי שְׁלֹשָׁה. לדעת רש"י (ערכין טז). מדובר, כגון סוחר שבדרך כלל אינו רוצה שסוחרים אחרים או לקוחותיו ידעו היכן הוא רוכש את סחורתיו, המחיר שמשלם, וכו'. אם יגלה איזה אדם דברים אלו, וכתוצאה מכך יפסיד הסוחר

ארחות שער לשון הרע צדיקים

עיונים

⁹¹אז הוא כמו ידוע לכל, ואם ספר אחד מן השלשה אין בו משום לשון הרע (ערכין טז, א); אבל אם ⁹²הוא מתכונן ⁹³לגלותו יותר, ⁹⁴יש בו משום לשון הרע. ואם האומר

(דעות ז, ה) מבאר דין זה באדם שמדבר לשון הרע בפני שלשה אנשים ואלה חוזרים ומספרים את הדברים לאחרים. ולדבריו לאו דוקא אם סיפר האדם בעצמו על עצמו בפני שלשה, וכפירוש רש"י,

אלא אף אם עבר אחד על איסור לשון הרע וסיפר בפני שלשה, רשאי אחד מן השלשה לספר זאת. והטעם שאין בו משום לשון הרע, כי דבר שידועים אותו שלשה אנשים נחשב כבר כידוע לכל, ואין איסור לשון הרע חל על דברים העשויים להתגלות ממילא. אמנם ההיתר במקרה זה הוא רק כשמספר באקראי ולא מתוך כוונה לפרסמם ולגנותו (כס"מ דעות ז, ה. ח"ח בבאמ"ח ב, ד), ולמרות שהדברים כבר ידועים לכל, מ"מ עצם האמירה של דברי גנאי מתוך כוונה לגנות את הזולת אסורה. כמו כן, כאשר האומר הזהירם מלגלותו - אסורים לגלותו, כיון שאז לא אמרינן "חברך חבא אית ליה", שהרי כל אחד מהם יזהר מלגלות סודו.

החפץ חיים מציין שרבים מן הראשונים חולקים על הרמב"ם. כמו כן הוא מונה כמה תנאים הצריכים להתקיים בזה, כך שלמעשה הדבר כמעט בלתי אפשרי (הלכות לשה"ר ב, ג-י).

ביאורים

בעסקיו - יעבור המגלה על איסור לשון הרע כיון שגרם היזק לחבירו, אך אם סיפר הסוחר דברים אלו בפני שלשה אין איסור על השומעים לספר זאת כי ידוע הסוחר שזה יתגלה ואינו מקפיד על כך (ח"ח באמ"ח ב, ג). ⁹¹אז הוא כמו ידוע לכל. משום ש"חברך חבא אית ליה, וחברא דחברך חבא אית ליה" (ערכין טז, א). כלומר, לחברך יש חבר שלו הוא יספר, ולחבירו של חברך יש חבר שלו הוא יספר, וכן הלאה עד שהדבר יתפרסם. ⁹²הוא. השומע. ⁹³לגלותו יותר. לפרסמו פרסום רב יתר על המידה הרגילה. ⁹⁴יש בו משום לשון הרע. שאין הבעלים רוצה שיתפרסם פרסום

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

הזהיר השומעים שלא יגלו, אפילו אמרו בפני רבים, ⁹⁵יש בו משום לשון הרע. מעשה בתלמיד אחד, שגילה דבר שנאמר בבית-המדרש ⁹⁶אחר עשרים ושתים שנה, והוציאו אותו מבית-המדרש, ואמרו: זה מגלה סודות (סנהדרין לא, א).

⁹⁷ועוד יש עברה אחת הנקראת רכילות. איזהו רכיל?
⁹⁸זה שהולך מזה לזה ואומר: כך וכך שמעתי
⁹⁹על פלוני! אף-על-פי שהוא אמת, ¹⁰⁰הרי הוא מחריב

ביאורים

רב כל כך, והרי זה כמגלה סוד שנאסר. ⁹⁵יש בו משום לשון הרע. כיון שסומך על השומעים שלא יספרו ואינו מעוניין שהדבר יתפרסם. ⁹⁶אחר וכו'. כלומר, גילה את הדבר עשרים ושתים שנה לאחר שנאמר בבית המדרש. ⁹⁷ועוד יש עברה אחת הנקראת רכילות. רכילות ענינה הוא סיפור דברים הגורמים הקפדה או פרוד בין השומע למדובר, ולכן היא אסורה אף כשאין שם ענין גנאי, כגון, המספר לראובן ששמעון תומך ומסייע בידי לוי, שהוא שונאו של ראובן - עבר באיסור רכילות, ואפילו הצדק עם שמעון שסייע ללוי - אסור לספר, שכן גורם להקפדת ראובן השומע על שמעון שאודותיו מדובר. לא כן ב"לשון הרע", שענינו פגיעה בזולת על ידי ספור דברים שיש בהם גנאי או נזק לחברו. ⁹⁸זה שהולך מזה לזה ואומר. הדמיון לרוכל הוא שכשם שהרוכל קונה חפץ מזה ומוכרו לאחר, כך הולך רכיל קונה (שומע) מאחד דברי גנאי על אחר ומוכר (מספר) לאותו אחר את דברי הגנאי (ח"ח באמ"ח, הלכ' לשה"ר א, ד). ⁹⁹על פלוני. שעשה נגדך דבר מה, או רוצה לעשות לך (עפ"י כס"מ דעות ז, ב). ¹⁰⁰הרי הוא מחריב העולם. מפני שבדבריו הוא מכניס שנאה ופרוד בין אנשים,

העולם, וזהוהרנו בזה בדבתיב: ¹⁰¹לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא יט, טז); ואיזהו רכילות? המגלה לחברו דברים ¹⁰²שדברו ממנו בסתר. ותניא: ¹⁰³מנין לדין שלא יאמר: ¹⁰⁵אני מזכה וחברי מחיבין, אבל מה אעשה שחברי ¹⁰⁶רבו עלי? ^(ה)לכן נאמר: ¹⁰⁷לא תלך רכיל בעמך"; ואומר (משלי יא, ג): ¹⁰⁸הולך רכיל מגלה סוד" (סנהדרין כב, א).

ה. לכן נאמר "לא תלך רכיל בעמך" ואומר "הולך רכיל מגלה סוד". אף שהפסוק הראשון הוא מהתורה, הוסיפה המשנה והביאה פסוק נוסף מספר משלי, משום שמהפסוק 'לא תלך רכיל' היה ניתן לומר שהאיסור הוא רק כשכוונתו ללכת ולגרות מדון ומריבה, אך אין איסור להציל עצמו משנאת חברו, כגון כאן שרוצה הדיין שלא ישנאה בעל הדין, ולכן אומר

לו 'דעתי היתה לזכותך', לכן הובא הפסוק במשלי שבו מבואר שאיסור רכילות הוא גם בגילוי סוד' אף שאין כוונתו לגרות מדון, והדבר מוכיח שגם כוונת התורה היא לאופן זה. (תוספות יו"ט סנהדרין פ"ג מ"ז).

ביאורים

ובמסכת אבות (א, יח) אמרו: "על שלשה דברים העולם קיים, על האמת ועל הדין ועל השלום". ¹⁰¹לא תלך רכיל. הלשון רכיל פירושו: הולך ומרגל, שהכ"ף מתחלפת לפעמים בגימ'ל (רש"י ויקרא יט, טז). ¹⁰²שדברו ממנו. שדברו עליו אנשים ואף אם אינם דברי גנאי. ¹⁰³מנין לדין. לכשיצא משיבת בית הדין. ¹⁰⁴שלא יאמר. לבעל הדין שיצא חייב בדין. ¹⁰⁵אני מזכה. לפי דעתי יש לזכותך. ¹⁰⁶רבו עלי. ובטלה דעתי ברוב. ¹⁰⁷לא תלך רכיל בעמך. ובאמירה זו יש משום רכילות, שהרי הדיין גורם שבעל הדין ישנא את הדיינים האחרים. ¹⁰⁸הולך רכיל מגלה סוד. גילוי סוד יש בו

הזהר בך מאד מלשון הרע, כי בזה אתה מביש עצמך, כי ¹⁰⁹כל הפוסל - ¹¹⁰פסול, ¹¹¹ואינו מדבר בשבחו של עולם, ¹¹²ודרכו לפסול בני-אדם כמומו (קדושין ע, א), כי המום שיש בו הוא מנח כל היום בלבו ¹¹³כיון שהוא מוציאו בפיו, כי כל אדם נבחן ונכר ¹¹⁴במעשיו. כיצד? אם תראה אדם שהוא רגיל לשבח נשים ולדבר מהן תמיד - דע לך שהוא אוהב נשים; ואם הוא משבח מאכלים טובים ויין, ובזה רגיל - דע לך שהוא זולל וסובא; וכן בכל

ביאורים

משום רכילות. דעות הדיינים הן סוד, שהרי מוציאים את כל האדם לחוץ בשעה שנושאים ונותנים בדין (תוספות יו"ט סנהדרין פ"ג, מ"ז). המגלה אלו דיינים חייבו את בעל הדין - עובר על איסור רכילות, כי גורם שתהיה עליהם קפיידא של בעל הדין שחייב [אף שהרמב"ם (דעות ז, ה) קראו "לשון הרע", ראה ח"ח "הלכ' לשה"ר בבאמ"ח ג, שבהלכה זו קורא הרמב"ם גם לרכילות "לשון הרע"]. ¹⁰⁹כל הפוסל. מי שדרכו לפסול אחרים (שמגדף תמיד משפחות אחרות וטוען שפסולות הן. רש"י). ¹¹⁰פסול. בעצמו. כלומר, שיש בו מאותו פגם. ¹¹¹ואינו מדבר בשבחו של עולם. אין דרכו של פסול לדבר בשבח הבריות. וביאר המהרש"א (קידושין ע). שזהו מאמר אחד, שמה שאמרו כל הפוסל פסול, זהו רק במי שאינו מדבר בשבח הבריות אלא רק בגנותם. ¹¹²ודרכו לפסול בני אדם כמומו. כדי לכסות על מומו שלא יהיה יחידי בדבר, ויהיה בגדר צרת רבים. ¹¹³כיון שהוא מוציאו בפיו. בכת"י הגירסא: "וכיון שהוא בלבו הוא מוציאו בפיו". וז"ל ספר חסידים (תרלב): "ולמה אמרו במומו הוא פוסל, כי הלב של הפוסל לא יוכל לחשוב מום לחבירו אלא במה שמצוי בו אומר לאחרים". ¹¹⁴במעשיו. בדבריו (כת"י).

ארחות שער לשון הרע צדיקים

עיונים

דָּבָר. וְרָאִיהָ מִהֶפְסוֹק: "מָה אֶהְיֶה
תּוֹרַתְךָ, כָּל הַיּוֹם הִיא שִׁיחִתִּי"
(תהלים קיט, צו) - ¹¹⁵בְּשִׁבִיל שְׁאֵנִי
אֹהֵב אֶת הַתּוֹרָה, לְעוֹלָם אֲנִי מְדַבֵּר
¹¹⁶בָּהּ, כִּי כָל דָּבָר שֶׁאֲדָם אֹהֵב
כָּלָּמוּ הוּא מְדַבֵּר בּוֹ תָּמִיד.

ט. כי כל דבר שאדם
אוהב כלבו הוא מדבר
בו תמיד. במסכת אבות
נאמר פעמים רבות:
"הוא היה אומר..." יש
שפירשו על דרך רמז:
"הוא" - כפי מה שהוא
האדם בפנימיותו, "היה"
אומר - כך הוא מדבר.

בספר 'שפת אמת'
(פסח תרלד) כתב: "...ומתגלה פנימיות האדם על ידי דיבורו, וזה המעלה
שיש בו מכל בעלי חיים, שיכול להוציא ולגלות פנימיות שלו לחוץ".
בהגדה של פסח נאמר "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".
אומר המגיד מדובנא שריבוי הסיפור מוכיח שהמספר הוא משובח, שמכיר
בגודל היציאה משעבוד נפשי ורוחני, ויודע ערך "ולקחתי אתכם לי לעם",
ושיש בו מדת הכרת הטוב להקב"ה על כך.

למה הדבר דומה? לשיירה של סוחרים שהפליגו באוניה, והתנפלו עליהם
שוודים והכריחו לרב החובל להטות הנסיעה למקומם, ולפתע אירע נס
שהתגברו עליהם והכניעום. הרי בוודאי שאינה דומה שמחת הסוחרים
שהיתה עממה סחורה רבה ויקרה לאותה שמחה של הסוחרים שהיתה
עממה רק מעט סחורה וזולה. כך האדם הפשוט שהבנתו אינה משגת אלא
את חירות הגוף - דיו לספר בקצרה ביציאת מצרים, אך המרבה לספר
להודות ולהלל על שהוציאנו השי"ת מגלות הנפש ומטומאת מצרים, ומעריך
את הזכות הגדולה שבחירות הנפש, בזה ניכר שהוא עצמו "משובח". וכן
כתב הנצי"ב מוולאז'ין (העמק דבר, שמות ו, ז) על הפסוק "המוציא אתכם

ביאורים

¹¹⁵. בְּשִׁבִיל שְׁאֵנִי. פירוש: בשביל שאני... (כת"י). ¹¹⁶. בָּהּ. בכת"י: ממנה.
¹¹⁷. כִּי כָל דָּבָר וכו'. בחובות הלבבות (שער הבחינה פ"ה) כתב: "הלשון,
קולמוס הלב ושליח המצפון". ופירש ב'טוב הלבנות': ושליח המצפון, שליח
להגיד הצפון והנסתר בלבו.

ארחות שער לשון הרע צדיקים

עיונים

בְּעַל הַלְשׁוֹן ¹¹⁸מַחֲפֵשׁ מוֹמֵי בְּנֵי-
אָדָם, וְהוּא דוֹמָה לְזוֹכֵבִים,
שֶׁהֵם יְנוּחוּ לְעוֹלָם עַל מְקוֹם
הַלְכָלוֹךְ; אִם יֵשׁ בָּאָדָם שְׁחִין,
הַזּוֹכֵבִים ¹¹⁹מְנִיחִים אֶת הַגּוֹף וַיֵּשְׁבוּ
¹²⁰עַל הַשְּׁחִין, וְכָךְ הוּא בְּעַל לְשׁוֹן
הָרָע, ¹²¹מְנִיחַ כָּל הַטּוֹב בָּאָדָם
וּמְדַבֵּר מִן הָרָע. מַעֲשֵׂה בָאָדָם אַחֵר,
שֶׁחָלַף עִם חָכָם בְּשָׂדֶה וְרָאָה נִבְלָה
אַחֲתָּה. אָמַר אוֹתוֹ הָאָדָם: כְּמָה
מְסַרְחַת נִבְלָה זוֹ! אָמַר הַחָכָם: כְּמָה
לְבָנִים שְׂנִיָּה! הַחָכָם הוֹכִיחַ לְאוֹתוֹ
אָדָם וְאָמַר: לְמָה תֹּאמַר הַגִּנָּאי
שְׂלָה, ¹²²תֹּאמַר הַשֹּׁבֵחַ, ^(ז)כִּי לְעוֹלָם יִסְפָּר אָדָם בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל
עוֹלָם.

ביאורים

¹¹⁸. מחפש מומי בני אדם. בכת"י: מחפש לעולם מומי בני אדם ומדבר
בהם. ¹¹⁹. מניחים את הגוף. עוזבים את העור הבריא והנקי. ¹²⁰. על
השחין. המזוהם. ¹²¹. מניח כל הטוב באדם. אינו מתייחס לדברים הטובים
ולמעלותיו של האדם שעליו מדבר. ¹²². תאמר השבח. כלומר, החכם
לימדו לדעת ולראות תמיד את מעלות זולתו אפילו שהם ביחס מועט
לחסרונותיו הרבים.

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

עיונים

אם תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ייש לזון דבריו ומעשיו לצד חובה¹²³ ולצד זכות - **אם הוא ירא-אלהים,**^(א) **נתחייב לזונו לכף זכות**¹²⁴ **על-דרך אמת**

יחופש אדם' (משלי כח ב). פירוש: הצדיקים מפארים ומכבדים בני אדם על כל מעלה טובה הנמצאת בהם, ורשעים מחפשים מומי בני אדם ושגיאותם להשפילם". עכ"ד. בספר 'מקדשי שמך'

(עמ' קנב) ביאר, שמי שמכיר ויודע שהכל נברא לכבוד ה', הוא מבין שאין דבר בבריאה שאינו יכול להביא כבוד שמים, לכן הוא מדבר וממציא דברי טובה ושבח על כל דבר בבריאה, אפילו על דבר מאוס, מחמת שהוא שואף לראות כבוד שמים היוצא מכל דבר שנברא בידי הבורא, ורוצה להוציא לפועל את הכבוד והיקר של כל דבר. ואם בחפצי העולם כך, קל וחומר בנוגע לאדם, שיחפש אך ורק את הטוב וכבוד שמים שיכול לצאת מכל אדם ואדם, וממילא אינו מבטל ערכו של שום אדם ולא מוציא עליו דבר של גנאי. בספר 'תומר דבורה' (פ"א) כתב: "במדה זו ראוי לאדם להתנהג. אף אם יראה שאדם עושה לו רע ומכעיסו, אם יש בו צד טובה שמטיב לאחרים, או מדה טובה שמתנהג כשורה, יספיק לו צד זה לבטל כעסו מעליו, וירצה לבו עמו ויחפץ חסד, ויאמר די לי בטובה זו שיש לו. וכל שכן באשון, כדפירשו רבותינו ז"ל "דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא" [במסכת יבמות (סג). מסופר על רבי חייא שהיתה אשתו מצערת אותו ביותר, ובכל זאת כשהיה מוצא דבר שישמח אותה היה צורך בסודרו ומביא לה. שאל אותו רב, והרי היא מצערת אותך, ענה ואמר לה: דינו (-די לנו) שמגדלות וכו']. כך יאמר על כל אדם די לי בטובה פלונית שעשה לי או שעשה עם פלוני או מדה טובה פלונית שיש לו, ויהיה חפץ חסד". עכ"ד.

יא. נתחייב לזונו לכף זכות. כתב ה'חפץ חיים' (שמה"ל, שער התבונה פ"ד):

ביאורים

123. ולצד זכות. והדבר אצלך בגדר ספק השקול. 124. על דרך אמת. עליו לחשוב כך באמת ולהאמין כן בלבו.

עיונים

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

אפלו אם הדבר נוטה לחובה יותר מלזכות; ואם הוא פינוני, **והנה, לפי רב הרגלו של אדם במידה זו [של לימוד זכות], כן נגד זה יתמעט ממנו עוון לשון הרע."**

המושג 'לשון הרע' מתייחס לקביעה, הממעיטה מערך הזולת או גורמת לו נזק או בושה ואינה משרתת מטרה מועילה כלשהי, גם אם קביעה זו עשויה להיות נכונה. מיד לאחר הציווי לדון לכף זכות ממשיכה התורה באזהרה הנוגעת ללשון הרע (ויקרא יט, טו-טז), כדי ללמדנו שלימוד זכות והימנעות מדברי לשון הרע קשורים זה בזה בקשר הדוק. ככל שנרבה לדון לכף זכות, כך תפחת כמות לשון הרע שנוציא מפיו.

רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ('שיחות מוסר' מאמר כב, תשל"א), ממחיש את הקשר שבין מציאת כף הזכות ללשון הרע באמצעות סיפור המרגלים: המרגלים נשלחו כדי לתור את ארץ ישראל לפני שהעם כולו נכנס אליה לראשונה. כאשר שבו, דווחו באופן שלילי על מה שנגלה לעיניהם. העם האמין להם, ובעקבות זאת נענשה האומה כולה בנדודים במדבר למשך ארבעים שנים נוספות, כנגד ארבעים הימים בהם עשו המרגלים את מסעם. אנו יודעים שהעונש ניתן מידה כנגד מידה. מדוע אם כן היה על העם לשהות ארבעים שנה במדבר, בזמן שדברי הדיבה פעם אחת בלבד? היכן הצדק? היכן המידה כנגד מידה?

מבאר הגר"ח שמואלביץ, שבני ישראל נענשו על שורשו של חטא זה, דהיינו, על ארבעים הימים של ראיית היבטים שליליים בארץ. לולי היו רואים את הרע, לא היו מגיעים לידי הוצאת דיבת הארץ. לכן העונש אכן מהווה מידה כנגד מידה.

לדברי ה'חפץ חיים' ("ח", הל' לשה"ר ח, א. באמ"ח א'), כמעט כל המקרים המופיעים בתורה הדנים בעוון לשון הרע, מקורם באנשים שלא דנו לכף זכות. למשל: מרים ספרה לאחיה אהרן בגנותו של משה: "הלא גם בנו דיבר ה' - אף אנו נביאים, ובכל זאת לא פרשנו מבני זוגנו, מדוע עשה זאת משה? אנו למדים, שמרים שגתה בהבנת המצב, משום שלא היה ברשותה המידע כולו: מרים לא ידעה, שאיש לא השתווה לדרגתו של משה בנבואה, ולכן מעשהו היה מוצדק.

¹²⁵אֲשֶׁר נִזְהָר מִן הַחֲטָא וּפְעָמִים יִכְשַׁל בּוֹ, יֵשׁ עָלָיו לְחִטּוֹת הַסֶּפֶק וּלְהַכְרִיעוֹ לִכְפַּף זְכוּת, ¹²⁶וְהַמָּקוֹם יִתְעַלֶּה וְיִכְרִיעַ אוֹתוֹ לִכְפַּף זְכוּת (שבת קכז, ב), וְהִיא מְצוּת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ" (ויקרא יט, טו); ¹²⁷וְאִם הַדָּבָר נוֹטֵה לְצַד חוֹבָה - אִם הָאִישׁ רַב מַעֲשָׂיו לְרָעָה, ¹²⁸וְיִדְעָתָּ כִּי אֵין יִרְאָת-הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה בְּלִבּוֹ, ¹²⁹תִּכְרִיעַ מַעֲשָׂיו וְיִכְרִיז לִכְפַּף חוֹבָה.

¹³⁰אִם גָּלָה אָדָם חֲטָאתְךָ, אֵל תֹּאמַר: בָּמוֹ שֶׁגָּלָה חֲטָאתִי גַם אֲנִי אֶגְלֶה חֲטָאתִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִקֵּם וְלֹא

ביאורים

125. אשר נזהר מן החטא. בדרך כלל. 126. והמקום יתעלה יכריע אותו לכף זכות. בכת"י הגירסא: "ואמרו רבותינו ז"ל: הדין את חברו לכף זכות, המקום יתעלה ידינו לכף זכות". 127. ואם הדבר נוטה לצד חובה, אם האיש... בכת"י הגירסא: "ואם הדבר נוטה לצד חובה, יהיה הדבר אצלך כמו ספק, ואל תכריעהו לכף חובה. ואם האיש...". כלומר, אצל הבינוני אף אם הדבר נוטה לצד חובה, ישאר הדבר אצלך בגדר ספק השקול, וממילא עליך להטות הספק ולהכריעו לכף זכות. אבל האיש שרוב מעשיו וכו'. 128. וידעת כי אין יראת השם יתעלה בלבו. כלומר, שאין מעשיו הרעים נובעים אצלו מתמימות או מחוסר ידיעה אלא ברי לך שאין הוא ירא שמים ואינו חש לדבר ה' ('עלי אורח'). עוד יש לפרש, שיש כאן שתי בחינות: א. רוב מעשיו הגלויים הם לרעה, ב. הכרת את תוכו ואת פנימיותו אע"פ שאינו מראה עצמו כלפי חוץ כאדם רשע ('הרוצה בתשובה'). 129. תכריע מעשיו וכו'. גם בספק השקול, וכ"ש אם נוטה לכף חובה. 130. אם גילה

תטור" (ויקרא יט, יח). ¹³¹וְגַם לֹא תִתְּפֹאֵר: אֶף-עַל-פִּי שֶׁהוּא גָּלָה עָלַי אֲנִי ¹³²לֹא אֶגְלֶה עָלָיו - כִּי ¹³³כִּזְה הַדְּבָר גָּלִית הַחֲצִי, וְזֶה הַדָּבָר ¹³⁴עֵינִי גָדוֹל בִּירְאָת-שָׁמַיִם. וְאִם הַחוּטָא אֵינוֹ יִרְא-שָׁמַיִם, בָּמוֹ הַפּוֹרֵק עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם מַעֲלָיו ¹³⁵וְאֵינוֹ נִזְהָר מִעֲבֵרָה אַחַת, ¹³⁶וְכָל בְּנֵי עִירוֹ יוֹדְעִים שֶׁהִיא עֲבֵרָה, מְצוּה ¹³⁷לְסַפֵּר בְּגִנּוּתוֹ, ¹³⁸לְגַלּוֹת חֲטָאֵיו ¹³⁹וּלְהַבְאִישׁ לְבַעֲלֵי-עֲבֻרוֹת בְּעֵינֵי בְנֵי-אָדָם, בַּעֲבוּר שִׁישְׁמֵעוּ הָעָם ¹⁴⁰וְיִמָּאסוּ בּוֹ ¹⁴¹וְיִרְחִיקוּ עֲצָמָן מִן הָעֲבֻרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "תוֹעֵבֶת צְדִיקִים אִישׁ עוֹל" (משלי כט, כז), וְנֶאֱמַר: ¹⁴³"יִרְאָת ה' שְׁנֵאת רָע" (שם ח, יג). וְאֶמְרֵנוּ (סנהדרין נב, א): רָשָׁע בֶּן צְדִיק ¹⁴⁴מֵתֵר לְקָרוֹתוֹ רָשָׁע בֶּן רָשָׁע, צְדִיק

ביאורים

אדם. לאחרים. 131. וגם לא תתפאר. בפני אותם אחרים ששמעו עליך רעה מאותו אדם. 132. לא אגלה עליו. את המעשה החמור שעשה. 133. כזה. הדיבור גלית החצי. כלומר, באמירה זו כבר סיפרת עליו חצי מן הספור, ובכך כבר גינית אותו. 134. עיני גדול ביראת שמים. כי על זה נאמר "ויראת מאלקיך". 135. ואינו נזהר וכו'. או שאינו נזהר וכו' ("ח"ח ד, ז). והוא נקרא מומר לדבר אחד. 136. וכל בני עירו. אשר כל בני עירו (כת"י). 137. לספר בגנותו. בין בפניו ובין שלא בפניו, דבאיש כזה אין צריך לחשוש שמא עשה תשובה ("ח"ח שם, באמ"ח ל"). 138. לגלות חטאיו. הנסתרים. 139. ולהבאיש. ולהשניא. 140. וימאסו בו. ויתרחקו ממנו כדי שלא ילמדו ממעשיו ('עלי אורח'). 141. וירחיקו עצמן מן העבירות. כשיראו כמה מאוס הוא העברין בעיני הבריות (שם). 142. תועבת צדיקים. הצדיקים מתעבים. 143. יראת ה' שנאת רע. הירא את ה' שונא את הרע. 144. מותר לקרותו

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

בן רשע¹⁴⁵ מתר לקרותו צדיק בן צדיק, ודוקא על דרך זה מתר להכלימו¹⁴⁶ לשם שמים, אבל מי¹⁴⁷ שמתקוטט עמו ומכון להרפו¹⁴⁸ להנאתו לבר ולא לשם שמים, אין לו לגלות חטאתו. וכן אם המגלה הזה¹⁴⁹ הוא חוטא, אין לו לגלות פשע של חוטא אחר, כי בודאי אין מגלה¹⁵⁰ מסתריו¹⁵¹ לטובה, "ודבר שפתים אך למחסור" (משלי יד, כג).

אך מעוט פעמים שלשון הרע מצוה, כגון שני רשעים שנתעצו לעשות רעה, מתר¹⁵⁴ לגלות בלשון

ביאורים

רשע בן רשע. מאחר שהוא רשע, מותר לביישו ולגנותו כדי להרחיק בני אדם ממנו. [בנוגע לסייגים שנתנו הפוסקים להיתר קריאת "רשע בן רשע", ראה 'שבות יעקב' ב, ב. 'שו"ת מבי"ט' ג, רו. 'חות יאיר' סה. 'בעי חיי' א, רלד].¹⁴⁵ מותר לקרותו צדיק בן צדיק, כדי לקרב על ידי זה בני אדם לעבודת השם יתברך.¹⁴⁶ לשם שמים. כשהמניע הוא בשביל להרחיק ממנו בני אדם שלא ילמדו ממעשיו, אבל לא כשזה נעשה מתוך נגיעה אישית.¹⁴⁷ שמתקוטט עמו. על איזה ענין פרטי שלו.¹⁴⁸ להנאתו לבר. מגלה חטאיו לשם נקמה בלבד.¹⁴⁹ הוא חוטא. בעצמו.¹⁵⁰ מסתריו. את החטאים שעושה בסתר.¹⁵¹ לטובה. לתועלת, כדי להרחיק את העם ממנו, שהרי הוא עצמו גם כן חוטא.¹⁵² ודבר שפתים אך למחסור. ריבוי דיבורים מהווה רק חסרון, שעל ידם נגרמים חטאים.¹⁵³ שנתעצו לעשות רעה. יחד לאדם אחר.¹⁵⁴ לגלות בלשון הרע ולגרם שישנאו זה את זה. כלומר, מותר לספר לאחד מהם לשון הרע ורכילות על חברו הרשע השני (כגון לומר לו חברך דיבר בגנותו או עשה נגדך דבר מה), כדי שיכנס בלבו שנאה עליו ובכך יסכסך ביניהם ויביאם לידי פירוד זה מזה.

עיונים

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

יב. ומותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת. וזאת - אך ורק אם קיימים שלשת התנאים הבאים: א. על המספר לדעת מתוך ידיעה אישית כי איש זה, שלא בצדק התחיל במריבה. אם יסתמך על שמועה בלבד ויספר על כך לאחרים יחשבו דבריו לשון-הרע. ב. כוונתו חייבת להיות לשם תועלת (השקטת המריבה) ואסור שדבריו יאמרו מתוך שנאה אישית. ג. הוא רשאי לדבר בגנותו רק כאשר זו הדרך היחידה להשקיט את המריבה. אם יש ביכלתו לעשות זאת בדרך אחרת - כגון להוכיח את בעל המחלוקת באופן אישי - אסור לו לדבר עליו לשון-הרע. (ח"ח שמה"ל כלל ח סעיף ח).

הרע ולגרם שישנאו זה את זה ויעשו רע זה לזה,¹⁵⁵ שלא יעשו רע לטובים. וכן נואף¹⁵⁶ מחזר אחר נואפת, מצוה¹⁵⁷ לדבר לשון הרע, שלא יעשו העברה. ופעמים אפלו כשהחוטא רשע גמור אין להכלימו ברבים, כמקום שיש לדאג¹⁵⁸ שמו יצא לתרבות רעה.^(ט) ומתור לספר לשון הרע על¹⁵⁹ בעלי מחלוקת,

ביאורים

¹⁵⁵. שלא יעשו רע לטובים. כדי שזממם להרע לאדם הטוב לא יצא לפועל. [ומדובר באופן שאם יפרדו לא יצליחו לעשות רע לטובים כי כל אחד בפני עצמו לא מסוגל לזה ('עלי אורח')].¹⁵⁶ מחזר אחר נואפת. לחטוא עמה.¹⁵⁷ לדבר לשון הרע. לרכל ביניהם כדי שישנאו זה את זה ויפרדו ובכך יצילם מן החטא.¹⁵⁸ שמו יצא לתרבות רעה. כי כל ההיתר להכלימו ברבים הוא בכדי שישבו בתשובה, אבל אם יש חשש שלא יחזור בתשובה אלא יתקלקל יותר אזי אין להכלימו ברבים. ומיהו גם באופן זה צריך למנוע את הבריות מלהתקרב אליו ומללמוד ממעשיו אבל צריך להזהירם על כך בפרטות ולא לביישו להחוטא ברבים ('עלי אורח').¹⁵⁹ בעלי מחלוקת. 'בעל מחלוקת' נקרא אדם הגורם למחלוקת ומריבה בין אנשים. ההיתר

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

שְׁנַאמֶר (מלכים א, א, יד): ¹⁶⁰"וְאֲנִי אָבֹא אַחֲרֶיךָ וּמִלֵּאתִי אֶת דְּבָרֶיךָ" (ירושלמי פאה פ"א ה"א).

עֶבֶר אֲשֶׁר הִרְבֵּה דְּבָרִים תְּלוּיִים בְּלִשׁוֹן, צָרִיךְ לְשַׁמֵּר לִישׁוֹנוֹ מֵאֵד, וְעַל-כֵּן אָמַר הוֹד: ¹⁶¹"נֹצֵר לִישׁוֹנָה מֵרָע" (תהלים לד, יד). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָּה: מַעֲשֵׂה בָאָדָם אַחֵד שֶׁקָּרָא בְּרָחוּב: מִי רוֹצֵה לְקַנֹּת

ביאורים

לדבר לשה"ר על בעל מחלוקת הוא רק כשהדבר מועיל להשקיט את המריבה או המחלוקת, אולם אסור בהחלט לבזותו ללא תועלת (גליון הש"ס, ח"ח הל' לשה"ר ח, ח). ¹⁶⁰. ואני אבוא אחרריך ומלאתי את דברריך. אדוניה היה בנו של דוד המלך מאשתו חגית. בנביא (מלכים א פרק א) מסופר, שבימי זקנותו של דוד ביקש אדוניה לקחת את המלכות משלמה [שנבחר למלוכה על פי נבואת ה' לדוד (ראה דברי הימים-א כב, ט)]. הוא נהג בעצמו גינוני מלכות בעוד אביו חי, כמפורש בפסוק (ה) שעשה לעצמו "רכב ופרשים וחמישים איש רצים לפניו", ואף גייס את תמיכתם של יואב בן צרויה, שר הצבא, ואביתר הכהן. לפיכך נחשב אדוניה לבעל מחלוקת - שבא לחלוק על מלכותו של שלמה. נתן הנביא שידע מהמתרחש, רצה להודיע על כך לדוד כדי למנוע את המחלוקת לאחר מותו של דוד (ראה רש"י שם פסוק יב). הוא הלך וסיפר על כך לבת שבע ושלחה להודיע את הדבר לדוד, ואמר לה, שבעוד שהיא תדבר עם המלך, יבוא הוא וירחיב את דבריה. ואכן, כאשר שמע על כך דוד המלך, צויה שיכתירו את שלמה עוד באותו היום ושישב על כסאו בנוכחותו. כשהשמעה על הכתרתו הגיעה לאוני אדוניה ואנשיו, עזבו אותו אנשיו ונשקט הדבר. הרי שנתן הנביא השקיט את המחלוקת על ידי לשון הרע. ¹⁶¹. נצור לישון מרע. שמור לישון מלדבר רע.

עיונים

ארחות

שער לשון הרע

צדיקים

יג. ובא זה וקיימו בדרי. רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל (בהסכמתו לספר עיקרי דינים) מיישב את השאלה המפורסמת: מה חידש הרוכל לרבי ינאי? לכאורה, אומר הגרא"ז, רבים חושבים כי לשון-הרע הוא איסור ככל האיסורים, והמונע עצמו מעוון זה שומר נפשו מהליכד באיסור. הם אינן מעלים על דעתם שהימנעותם מעוון זה יכולה להצטרף לקיום מצוות וללימוד תורה אשר ההתעסקות בהם ¹⁶²סם חיים? בָּאוּ ¹⁶³כָּל הָעוֹלָם לְקַנּוֹת, ¹⁶⁴וְהוֹצִיא סֵפֶר תְּהִלִּים וְהִרְאָה לָהֶם מַה שֶּׁכָּתוּב בוֹ: "מִי הָאִישׁ הַחֲפִיץ חַיִּים, אֲהֵב יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב, נֹצֵר לִישׁוֹנָה מֵרָע". ¹⁶⁵וּכְשֶׁרָאָה זֶה רַבִּי יֵנָאי, הִכְנִיסוּ בְּבֵיתוֹ וְהֵאכִילָהוּ וְהִשְׁקָהוּ וְנָתַן לוֹ מַעוֹת. בָּאוּ תַלְמִידָיו וְאָמְרוּ לוֹ: עַד עַתָּה לֹא יָדַעְתָּ זֶה הַפֶּסֶק? אָמַר לָהֶם: יָדַעְתִּי, אָבָל לֹא שָׁמַתִּי עַל לְבִי לְהִזְהָר בְּדָבָר זֶה, וּכְשֶׁהִיִּיתִי קוֹרֵא זֶה הַפֶּסֶק עֲבַרְתִּי עָלָיו ¹⁶⁶וְלֹא חֲשַׁתִּי, ^(י')וְכָא זֶה ¹⁶⁷וְקִימוֹ בְּיָדִי, וּכְמַעַתָּה אֶזְהָר יוֹתֵר בְּלִישׁוֹנִי (ויקרא רבה טז, ב).

ביאורים

¹⁶². סם חיים. סם מרפא לחיות חיים ארוכים! ¹⁶³. כל העולם. כל העם ששמעו הכרזתו. ¹⁶⁴. והוציא. מקופתו. ¹⁶⁵. וכשראה רבי ינאי. כלומר, מה עשה רבי ינאי לאיש הזה - כתשלום עבור "מרכולתו" שהביא לו. ¹⁶⁶. ולא חשתי. לא שמתי לב ולא הבחנתי במסר החשוב הטמון בו - ששמירת הלשון היא סם חיים, (שיש שאדם קורא פסוק כל ימיו ואינו עומד על פשטות משמעו עד שלבו עומד פעם אחת על משמעותו). ¹⁶⁷. וקיימו ביד. בירר לי ולמדני כמה חשובה שמירת הלשון.

ארחות שער לשון הרע צדיקים

עיונים

לִבְנֵי אָדָם¹⁶⁸ שֶׁהֲרֵגְלָה בְּלִשְׁוֹנוֹ
לְהַחֲנִיף וּלְהַתְלוּצִין וּלְסַפֵּר
לְשׁוֹן הָרָע וּלְדַבֵּר כְּזָב וּדְבָרִים
בְּטָלִים, וְעַתָּה הוּא רוֹצֵה¹⁶⁹ לְהַכְנִיעַ
¹⁷⁰ וּלְמַנֵּעַ¹⁷¹ מִזֶּה וּלְעֲשׂוֹת גְּדוֹל
וְחֹזֵק מְאֹד - יַעֲשֶׂה גְדֹר, שִׁיתְרַחֵק
מִחֲבֵרָיו¹⁷² הָרָאשׁוֹנִים שֶׁהָיָה רִגְלִי
לְדַבֵּר עִמָּהֶם לִיצְנוּת וְחֲנִיפוּת וּלְשׁוֹן
הָרָע וְשִׁקָּר, כִּי אִם יִתְקַרֵּב אֲצִלָּם,

יוצרת זכויות שעל
ידן מבטיח לעצמו
האדם חיים. ואף על
פי שאמרו חז"ל: "ישב
ולא עבר עבירה נותנים
לו שכר כעושה מצוה"
(קידושין לט:). בכל
זאת אין זה דומה עדיין
לעשיית מצוות בפועל.
ולכאורה גם איסור
לשון הרע הוא כדין
שאר עבירות בענין זה.
הרוכל שהכריז "מי
רוצה לקנות סם חיים",
חידש שוונים הם פני

הדברים באשר לאיסור לשון הרע. שהרי אם שמירת הלשון אינה יותר
מאשר הימנעות מעבירה - אין הכרזת הרוכל מובנת כלל, כי אי אכילת
סם המוות אינה יכולה להחשב סם-חיים, כשם שאין לומר שמי
שרוצה לחיות - לא יאכל טריפה, שכן סם-חיים הוא דבר המשפיע באופן
חיובי.

אלא מאי? חידוש חידש כאן הרוכל ולימד כי מניעת דיבור לשון הרע הוא
גופא סם חיים. וכך נאמר בפסוק: "מי האיש החפץ חיים" - מניעת דיבור
לשון הרע היא זכות בפועל שמקדשת את האדם על ידי שנעשה פיו קדוש,
ונתקדש בעצמו. וזהי הידיעה שנתחדשה לרבי ינאי.

ביאורים

168. שהורגל בלשונו. מתוך גאווה והתנשאות על הזולת. 169. להכניע.
להכניע את גאותו. 170. ולמנוע מזה. להמנע מהרגל רע זה. 171. מזה
ולעשות גדר גדול... שיתרחק מחבריו. בכת"י הגירסא: "ולמנוע מזה ולעשות
תשובה, צריך לעשות גדר גדולה וחזקה מאד. ומהו הגדר? שיתרחק מאד
מחבריו..." 172. הראשונים. הקודמים.

עיונים

ארחות שער לשון הרע צדיקים

לֹא יוֹכַל¹⁷³ לְמַנֵּעַ, כִּי הֵם יִתְחִילוּ
לְדַבֵּר עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁהֲרֵגְלוּ, וְאֵין לֹא
יוֹכַל לְהִתְאַפֵּק מִלְּדַבֵּר עִמָּהֶם כְּמוֹ
שֶׁהֲרֵגְלָה. ¹⁷⁴ וְצָרִיךְ לְהִרְגִּיל עַצְמוֹ
בְּשִׁתִּיקָה מְאֹד מְאֹד, כְּדִי לְהִרְגִּיל
עַצְמוֹ לְמַעַט פְּתִיחַת פִּיו, וְיִרְבֶּה
לִישֵׁב בְּחֹדֶר לְבָדוֹ וּלְעִסְקָה בַּתּוֹרָה,¹⁷⁵ וְיִתְחַבֵּר עִם הַחֲסִידִים
שְׂאִינֶם מְדַבְּרִים כִּי אִם מְדַבְּרֵי-תּוֹרָה וְיִרְאֵת-שָׂמִים, וְיִבְזֶה
הַעֲנִי וְיִרְגִּיל עַצְמוֹ יָמִים רַבִּים, וְאֵין יִמְצָא רְפוּאָה לְמַכְתּוֹ.

יד. מות וחיים ביד
הלשון. במסכת יומא
(מדד). אמרו: "על מה
הקטורת מכפרת, על
לשון הרע, יבוא דבר
שבחשאי (היא הקטורת
שנעשית בחשאי, שאין
אדם אחר רשאי לשהות

בְּתִיב: ¹⁷⁶ מָוֶת וְחַיִּים בְּיָד לְשׁוֹן,¹⁷⁷ וְאוֹהֲבֵיהָ יֹאכַל
פְּרִיָּה" (משלי יח, כא). מַעֲשֶׂה הָיָה בְּמֶלֶךְ פָּרִם

ביאורים

173. למנוע. להמנע. 174. וצריך להרגיל עצמו בשתיקה מאד מאד. כלומר,
כי כדי שיתרגל למעט בדיבור, אחר שהורגל להפקיר פיו בריבוי דיבורים
אסורים, צריך תחילה לעבור לקצה מדת השתיקה עד שיקנה אותה קנין
בנפשו, ואז יחזור לדרך הממוצע ויתחבר עם אנשים יראי ה'. וזהו על דרך
מה שכתב הרמב"ם (דעות ב, ב): "ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות, אם
היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן מרובה עד
שיחזור לדרך הטובה והיא מדה בינונית (דרך הממוצע) שבכל דעה ודעה".
175. ויתחבר עם החסידים. כשאינו נמצא יחידי בחדרו ('עלי אורח').
176. מות וחיים ביד הלשון. בכוחה של הלשון להביא אסון או להסב אושר.
177. ואוהביה יאכל פריה. ושומרי הלשון יהנו מגמול שכרה.

שְׁחַלָּה. אָמְרוּ לוֹ הַרֹפְאִים: אֵין לָךְ רְפוּאָה עַד שִׁיבִיאוּ לָךְ חֶלֶב לְבִיָּאָה, וְנַעֲשֶׂה לָךְ רְפוּאָה. אַז עָנָה אַחֵר וְאָמַר לוֹ: אֲנִי אָבִיא לָךְ חֶלֶב לְבִיָּאָה, אִם רְצוֹנָךְ, וְתָנוּ לִי עֶשֶׂר עֲזִים. אָמַר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו, שְׂתִתְּנוּ לוֹ. נָתַנוּ לוֹ.

שם בשעת הקטרתה), ויכפר על מעשה חשאי (הוא לשון הרע, שסתם לשון הרע מדברים בחשאי, כדי שלא יודע לזה שדיבר עליו שהוא המדבר). כתב ה'חפץ חיים' (שמה"ל, ח"ב פ"ה): "מזה נוכל לראות דבר נפלא ונורא מאד, שהכהן הגדול, כשהוא נכנס פעם אחת בשנה בבית קודש הקדשים, העבודה הראשונה שלו קודם קבלת דם הפר וזריקתו היתה הקטרת הקטורת, כדכתיב בתורה. ואיתא ביומא שהקטרת היתה מכפרת על חטא הלשון, וכמו שאמרו שם, יבוא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. מזה נוכל להבין גודל קלקולו של הלשון, שהגיע עד בית קודש הקדשים לפני ולפנים, ושם צריך לזה כהן גדול, שהוא האיש המקודש מכל כלל ישראל, והוא יראה לכפר שם לפני ה'.

והתבונן עוד אחי בזה, שאף שפעם אחת בשנה הותר לכהן גדול ליכנס לפני ולפנים, לא הותר לו כי אם בענן הקטורת להסיר עוון לשון הרע, ובלא זה חייב מיתה, ואחר כך הזאת הדם. הרי דעונון זה מעכב כל הכפרה דעבודת פנים 'חוקה' כתיב בהו, כידוע.

גם נוכל כולנו ללמוד מזה הנהגה ישרה, שבבוא האדם לתקן את עניינו ולשוב בתשובה לפני ה' על חטאותיו, תחילת הכל צריך לראות לתקן דבר זה, והיינו חטא הלשון, ואז נתקבל תשובתו, כמו שמצינו אצל הכהן הגדול, שקודם בואו לכפר עוון טומאת מקדש וקדשיו, אף שהוא גם כן עוון כרת, מכל מקום ציותה התורה אותו לתקן מתחילה לכפר חטא הלשון על ידי הקטורת.

ביאורים

178. ונעשה לך רפואה. אמנם מי יכול לחלוב לביאה ולהשאר בחיים? אז ענה אחד...

הַלֵּךְ לִגְבַּ אֲרִיזוֹת, וְהִיתָה שֵׁם לְבִיָּאָה אַחַת מִיִּנְקַת גּוֹרִיָּה. יוֹם רִאשׁוֹן עֲמַד מֶרְחוֹק¹⁷⁹ וְהַשְׁלִיךְ עַז אַחַת וְאָכְלָתָהּ. יוֹם שֵׁנִי נִתְקַרַּב אֵלֶיהָ מְעַט, וְהַשְׁלִיךְ לָהּ אַחֶרֶת. וְכֵן הָיָה עוֹשֶׂה¹⁸⁰ בְּכָל יוֹם וַיּוֹם עַד שֶׁהָיָה מִשְׁחַק עֲמָהּ, וְלָקַח מִחֶלְבָּהּ וְהָלַךְ לוֹ. בְּשֶׁהָיָה¹⁸¹ בַּחֲצֵי הַדֶּרֶךְ¹⁸² רָאָה בַּחֲלוּם שֶׁהָיָה כָּל אֵיבָרָיו מְרִיבִים זֶה עִם זֶה. הַרְגָּלִים אוֹמְרוֹת: אֵין בְּכָל הָאֵיבָרִים דּוֹמִים לָנוּ, לָפִי שָׂאֵם לֹא הִלְכְּנוּ לֹא הָיָה יָכוֹל לְהָבִיא מִן הַלְבִיָּאָה חֶלֶב; וְהַיָּדִים אוֹמְרוֹת: אֵין כְּמוֹנֵנוּ, לָפִי שָׂאֵם לֹא הֵינּוּ אֲנִי שְׁחַלְבְּנוּ לֹא הָיָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת שׁוֹם דָּבָר; הָעֵינִים אָמְרוּ: אֲנִי לִמְעַלָּה מִן הַכָּל. שָׂאֵם לֹא הֵינּוּ מְרִאִים לוֹ אֶת הַדֶּרֶךְ לֹא הָיָה נַעֲשֶׂה דָּבָר. עָנָה חֶלֶב וְאָמַר: אֵין כְּמוֹנִי, אִם¹⁸³ לֹא נָתַתִּי עֶצֶה - מָה הוֹעֵלְתֶם בְּלָכֶם! עָנָה הַלָּשׁוֹן וְאָמַר לָהֶם: אֵין כְּמוֹנִי, לָפִי¹⁸⁴ שָׂאֵם לֹא אֲמַרְתִּי אֶת הַדָּבָר - מִי הָיָה עוֹשֶׂה אוֹתוֹ? הַשִּׁיבוּ לָהּ כָּל הָאֵיבָרִים: אֵיךְ לֹא יֵרָאֵת לְהַדְמוֹת אֵלֵינוּ,¹⁸⁵ הֲלֹא אֶת

ביאורים

179. והשליך. ללביאה. 180. בכל יום ויום. מתקרב אליה עוד ועוד.
181. בחצי הדרך. בדרכו לשוב אל ארמון המלך. 182. ראה בחלום. נדרם וחלם. 183. נתתי עצה. כיצד להתקרב אל הלבביאה. 184. שאם לא אמרתי. למלך. 185. הלא את סגורה ונתונה במקום חושך. בכת"י הגירסא: "הלא את שוכבת בין שני חומות במקום חושך".

סגורה ונתונה במקום חשך ואפלח, ¹⁸⁶ ואין בך עצם כאשר לשאר איברים. אמרה להם הלשון: ¹⁸⁷ הלא תראו שאני שולטת עליכם. ¹⁸⁸ שמר האיש את הדברים האלה. הלך אצל המלך, אמר לו: אדוני המלך, הא לך ¹⁸⁹ חלב בלבנתא. ¹⁹⁰ קצף המלך ואמר לתלואתו. פשהיה הולך להתלואת, התחילו האיברים ¹⁹¹ ללכות. אמרה להם הלשון: הלא אמרתי לכם שאין בכם ממש. ואמרה הלשון: אם אני מצלת אתכם, תודו לי ¹⁹² שאני מלך עליכם. מיד אמר הלשון: השיבני אל המלך, אולי אנצל. השיבחו אליו. אמר לו: למה צוית לתלואתי? זו תורה וזו שברה! אמר לו: שהבאת לי חלב בלבה. אמר לו: ומה אכפת לך אם יהיה לך רפואה? ועוד, ¹⁹³ לביאה - בלבנתא קורין לה. לקחו ממנו ¹⁹⁴ ונסו אותו, ונמצא חלב לביאה.

ביאורים

186. ואין בך עצם. המראה על חזק האיבר וחשיבותו. 187. הלא תראו. בעתיד. 188. שמר האיש. בלבו. 189. חלב בלבנתא. חלב של כלבה. 190. קצף המלך. על שהביא חלב כלבה ולא חלב לביאה. 191. ללכות. על מר גורלם. 192. שאני מלך עליכם מיד אמר הלשון השיבני אל... בכת"י הגרסא: "שאני מלך עליכם? אמרו לה: הן! אמרה הלשון לתולים אותו: השיבני אל..." 193. לביאה בלבנתא קורין לה. שיש המכנים את הלביאה 'כלבה' ועל כן שגיתי בלשוני, וכשתשתה את החלב תוכח לראות כי אכן חלב לביאה הוא. 194. וניסו אותו. בדקו את החלב.

אמרו לה האיברים: עכשו אנו מודים לך ¹⁹⁵ שאתה אמרת האמת. וזהו: "מות וחיים ביד לשון" (שחר טוב לט ב-ג). לךך אמר דוד: ¹⁹⁶ "אשמרה דרכי מחטוא בלשוני" (תהלים לט, ב). ראה שהלשון טוב מקרבנות, שנאמר: ¹⁹⁷ "אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה, ¹⁹⁸ ותיטב לה' משור פך מקרן מפרים" (שם סט, לא-לב).

צריך שתתבונן ותבחין ענין

הלשון אשר ^(ט) כל עניני האדם - לרעה ולטובה - תלויים למדבר ולעיר?

בספרו "אפריון" מיישב רבי שלמה גנצפריד את השאלות הללו על פי דברי הגמרא: "אמר רבי יצחק מאי דכתיב (תהלים נח) 'האמנם אלם צדק תדברון

ביאורים

195. שאתה אמרת האמת. שהלשון רב כוחה יותר מכל שאר האיברים. 196. אשמרה וגו'. אזהר מלחטוא בדיבורי. 197. אהללה. אשבח פעולות אלוקים בשיר, ואספר גדלותו בהודיה לו. 198. ותיטב לה'. ההלל וההודאה יותר מהקרבת שור פר בעל קרניים ופרסות.

בָּהּ. יָכוֹל הָאָדָם לַעֲשׂוֹת בְּלִשׁוֹן
עֲבֻרוֹת גְּדוּלוֹת וְעֲצוּמוֹת אֵין
מִסְפָּר, כְּגוֹן מְלִשְׁיוֹנוֹת וְרַכִּילוֹת
וְלִיצְנוֹת וְחִנְפוֹת וְשָׁקָר וְכִזְזָא
בָּאֵלוּ, וְכָל אֵלוֹ עֲבֻרוֹת גְּדוּלוֹת,
אֵין רוּחַ לְכַעַל הַלִּשׁוֹן; וְיָכוֹל

להביא ביום טהרתו.

מישרים תשפטו בני
אדם, מה אומנותו של
אדם בעולם הזה ישים
עצמו כאלם. יכול אף
לדברי תורה, תלמוד
לומר 'צדק תדברון'
(חולין פט.). דברי
הגמרא מאירים לנו
את ענין שתי הצפורים
אשר המצורע חייב

טעם הבאת הקרבנות, אומרים המפרשים, הוא כדי שיתן המקריב אל לבו
כי הוא עצמו היה ראוי לאלו הדברים הנעשים עם הקרבן. כגון שחיתה,
שריפה וכד', רק הקדוש ברוך הוא ברחמיו נתן לו את האפשרות להביא
בהמה או עוף תחתיו. לפי זה יש לומר שאילו היו מביאים רק ציפור אחת
ושוחטים אותה, היה המצורע מגיע למסקנה שהדיבור הוא דבר גרוע,
וראיה מעצם הציורוי לשחוט את הציפור הפטפטנית. כתוצאה מכך היה
בולם את פיו ועושה עצמו אילם כל ימיו. אך אליבא דאמת אין זו דרך
ישרה! כי כך ממשיכה הגמרא ואומרת: "יכול אף לדברי תורה, תלמוד-
לומר: "צדק תדברון". הדיבור והעסק בתורה הוא דבר הכרחי לכל אדם,
וחשוב במיוחד למי שכבר נכשל בלשון הרע. וכן מצינו: "אמר רבי חמא
בר חנינא, מה תקנתו של מספר לשון-הרע אם תלמיד-חכם הוא יעסוק
בתורה, שנאמר (משלי טו): מרפא לשון עץ חיים. ואין לשון אלא לשון הרע
וכו'" (ערכין טו.).

כדי למנוע שגיאה זו הוצרך המצורע להביא ביום טהרתו שתי צפורים.
את האחת ישחטו כדי להורות לו שאמנם ישנם דיבורים שהאלם
יפה להם; אך את הצפור השניה ישאירו בחיים כדי לרמז לו שיש
דיבור המביא חיים והיינו "צדק-תדברון". על כגון זה נאמר (משלי יח)
"מוות וחיים ביד הלשון". וכן איתא בגמרא: "כל פטופטין בישינ, בר
מפטופטין דאורייתא". (כל הדיבורים רעים הם, מלבד הדיבור בדברי
תורה).

מִזֶּה נִצּוֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרַע.
כתב ה'חפץ חיים'
(שמה"ל פ"ז): אדם
שטמא את פיו בדברי
לשון הרע ורכילות הוא
פוגם את דברי הקדושה
שמוציא אחר כך, כמו
שכתוב בזהר הקדוש
פרשת פקודי וזה לשונו
(בתרגום): "ומאותה
רוח רעה תלויים כמה
מעוררי דין אחרים,
שהם ממנים לאחוז

הָזֶה וְעוֹלָם הָבָא? אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמֹד
בְּשִׁנְיָהֶם. אָמַר לָהֶם: ²⁰³בְּזוֹל הוּא מָאָר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר:
"מִי הָאִישׁ ²⁰⁴הַחֶפֶץ חַיִּים" (תהלים לר, יג). אָמְרוּ לוֹ: מִי
יִכָּל לַקְנוֹת חַיִּים? אָמַר לָהֶם: "נִצֵּר לְשׁוֹנְךָ מֵרַע" (שם

ביאורים

199. לאין חקר. לאין סוף. 200. בלשונו. כגון לנחם אבלים ולדבר על
לב עניים, ומעל הכל לתלמוד תורה אשר בכל תיבה ותיבה שלומד מקיים
מצות תלמוד תורה השקולה כנגד כל המצוות. 201. והוא הלשון. וכמו
שאמרו (ב"ב ט): כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו
בדברים מתברך ב"א ברכות. 202. אין אדם יכול לעמוד בשניהם. שישנן
הרבה מצוות שאי אפשר לקיימם כי אם על ידי הוצאת ממון ולא לכל
אחד ישנה האפשרות להשגת הממון, נמצא שלא כל אדם יכול לקנות שני
העולמות. 203. בזול הוא מאר. ללא הוצאות ממון. 204. החפץ חיים.
בעוה"ז ובעוה"ב.

בית מדרש גבוה "אורחות
יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר
של מגידי שיעורים, אשר להם
נסיון רב של שנים במסירת
שיעורים בבקאות ובעיון,
בהלכה ובמוסר, בהסברה
בהירה וקולחת. בביהמ"ד
עוסקים הרבנים שליט"א
בהכנת השיעורים הנאמרים
על ידם, הן בדף היומי
והן בסוגיות עיוניות
והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד
חוברות "ארחות המוסר" בכוללי
האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על
מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי
מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת
"ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת
שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה
ללגיון של מלך.

64
כוללי

"מדרשת בת-שבע"

"כח תאמר לבית יעקב". לזכרה הדגול של
הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה
ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול
מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים
לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן
במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן
בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת
תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

מכון "ארחות המוסר"

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב
ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה
לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים,
מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו -
ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות
עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי
תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי
הכנסת.

מנחם שליט"א בכנס סיום ספר "ארחות יושר"

206
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים
בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא
קטע יומי אחד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר
בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים
קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים,
בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה
תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד
ועקביותו.

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות ישר"
וי"ד חוברות מספר "ארחות צדיקים"

104
ת"ת

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

77
ישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתוקקות ובהתלהבות, בהיותם עבדים מושב רוח מורענ בתוכן ובצורה, קנן חדש מלא ישן. מחזה מרנן לב לראות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכתלי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת מצוא.

גם בתלמודי התורה ברחבי הארץ, עוסקים צאן-קדשים בלימוד המוסר המשובל בתכניות הלימודים, להחדרת יראת שמים ומידות טובות מגיל צעיר, כפי הוראתו הידועה של מרן בעל ה"קהילות יעקב" צוק"ל. אין כמו חוברות אלו, הערוכות בצורה חדשנית, נוחה ונעימה, להאחיב על צעירי הצאן את לימוד המוסר אשר נחקק בקרבם כ"גירסא דינקותא", והשפעתו - אשר ניצניה ניכרים כבר עתה - תלך ותגבר לאורך ימים ושנים.

